REGULI, CONSTRÂNGERI ŞI PRINCIPII CONVERSAŢIONALE: INTERACŢIUNEA VERBALĂ CA UNIVERS AGONAL REGLEMENTAT

FLORIN-TEODOR OLARIU

1. Una dintre principalele caracteristici ale analizelor de tip pragmatic aplicate interacţiunilor verbale o reprezintă constanta invocare a necesităţii respectării sau îndeplinirii unor seturi de reguli, constrângeri sau condiţii referitoare fie la statutul sau comportamentul participanţilor angajaţi într-un schimb conversaţional, fie la cadrul situaţional în care interacţiunile verbale avute în vedere se derulează. Această acţiune cvasigenerală a teoreticienilor din domeniu (acţiune plasată, aşadar, la nivel *conceptual-metalingvistic*) vine din conştientizarea naturii *contractuale* (altfel spus, *coercitive*) a activităţilor discursive, pe parcursul cărora este necesară o permanentă ajustare a nevoilor comunicative (care trebuie să satisfacă nu de puţine ori obiective conversaţionale *antagonice*) ale partenerilor de discurs în scopul unei cât mai bune „lubrifieri" a mecanismului conversaţional şi al evitării, pe cât posibil, a distorsiunilor majore ce pot afecta buna funcţionare a acestuia, prin elaborarea unor tehnici de monitorizare şi ajustare permanentă a disfuncţionalităţilor inerente universului discursiv. Menţionăm că evidenţierea eforturilor de *reglementare* a continuumului verbal, ce face obiectul de studiu al analizei conversaţiilor – eforturi cărora lingviştii le-au acordat un spaţiu deloc de neglijat în activităţile lor de cercetare –, vine în întâmpinarea eforturilor noastre de a conştientiza importanţa majoră a *dimensiunii agonale* adiacente oricărui univers discursiv, conştientizare care, odată asumată şi inclusă în instrumentarul de lucru al lingviştilor interesaţi de dinamica practicilor discursive cotidiene, poate contribui la o mai bună înţelegere a resorturilor care stau la baza funcţionării facultăţii limbajului. Potenţialul euristic al complementarităţii conceptual-funcţionale *agôn/normă* a fost prea puţin exploatat până acum, majoritatea specialiştilor preocupaţi de analiza conversaţiilor dând câştig de cauză valenţelor irenice implicate în cadrul schimburilor verbale, în sensul manifestării unei opţiuni categorice în direcţia valorificării aproape exclusive a *principiului cooperării*, principiu ce a dobândit treptat statutul de postulat în analiza conversaţiei.

ALIL, t. XLVII–XLVIII, 2007–2008, Bucureşti, p. 127–164

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

În ceea ce ne privește, credem că se impune o reconsiderare a acestei optici asupra interacțiunilor verbale, în sensul unei mult mai consistente atenții acordate agonalului – implicit sau explicit – ce determină și structurează în mod definitoriu majoritatea conversațiilor cotidiene[1].

1.1. Referitor la activitatea de surprindere a regulilor constitutive ce structurează conversațiile cotidiene, trebuie să precizăm că această manieră de abordare a dinamicii schimburilor verbale a constituit o temă predilectă de reflecție pentru teoreticienii implicați în astfel de cercetări încă de la începuturile analizei de tip pragmatic, și anume chiar în cadrul teoriei actelor de limbaj ce va sta la baza dezvoltării ulterioare a studiilor consacrate funcționării contextuale a limbajului uman, care își propusese să evidențieze, pe lângă funcțiile de descriere și de cunoaștere ale acestuia, și capacitatea sa de a acționa asupra interactanților. Astfel, J.L. Austin, referindu-se la performarea unor acte verbale de tip convențional (declarații oficiale, oficierea unor ceremonii etc.), afirma că, pentru ca ele să-și atingă scopul, este necesară îndeplinirea unui set de condiții, numite *condiții de reușită* (engl. *felicity conditions*), grupate după cum urmează:

a) condiții privind *procedura convențională*, conform cărora anumite persoane trebuie să rostească, în circumstanțe predefinite din punctul de vedere al uzajului oficial, anumite cuvinte, atât persoanele în cauză, cât și circumstanțele trebuind să fie adecvate derulării în bune condiții a procedurii respective;

b) condiții privind *execuția* procedurii, care stipulează faptul că punerea în practică a procedurii trebuie să fie realizată de toți participanții corect și complet;

c) condiții privind *sinceritatea*, conform cărora, odată procedura invocată, persoana respectivă trebuie să se comporte pe tot parcursul derulării sale potrivit cu atitudinea implicată de procedura în cauză, respectarea acestei atitudini fiind necesară chiar și ulterior încheierii acțiunii de performare a procedurii ca atare[2].

„**A:** [...] ă ↑ dureri de cap? ameţeli?
B: da. Şî dau şî din cap câteodatî.
A: da?
B: pi cuvânt. + câteodată când stau pi partea stângî ↑ mă simt mai bini. Câteodatî când ţân capu_aşa pi dreapta ↑ dau din cap.
A: durerea de cap ↓ + unde e localizată?
B: Mă doare aşa p_eişi ↑ câteodatî mai am dureri ↑
A: şi ameţeli? când vă ridicaţi ↑
B: eu cred cî di la diabet ↑ =

[1] Regândirea paradigmei irenice a analizei interacțiunilor verbale (paradigmă cu statut cvasicanonic în studiile de specialitate) din perspectiva unei creditări mult mai substanțiale a principiului agonal subsumat actelor discursive a constituit tema unei alte lucrări, publicată de noi sub titlul *Interacțiunea verbală, între ritual și strategie*, în „Philologica Jassyensia", an III, nr. 2/2007, p. 105–136.

[2] J.L. Austin, *Cum să faci lucrurile cu vorbe*, București, Paralela 45, 2005, p. 34.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

A: = dar diabetică de când sînteţi?
B: di câţiva ani în urmă ↑ am fost şî mi-o găsit glicemia unu nouăzeci ↑ =
A: = şi câţi ani?
B: da' mă credeţi cî nu pot sî vă spun exact?
[...]
A: <Î CÂND> s-a_ntâmplat? haideţi ↓ faceţi un efort de memorie.
B: a ↓ + sî fii vreo cinci ani" (CLRVA, p. 147–148)[3].

În secvenţa discursivă de faţă toate cele trei condiţii sunt respectate: dialogul are loc într-un spital, fapt ce asigură îndeplinirea condiţiei de *procedură convenţională*, atât din punctul de vedere al „calificării" discursive a celor doi protagonişti (raportul medic-pacient), cât şi al asigurării contextului adecvat pentru performarea intervenţiilor verbale (spitalul, ca spaţiu unde o asemenea conversaţie poate avea loc; este puţin probabil ca o asemenea secvenţă discursivă să se poată desfăşura, de exemplu, în tramvai, într-o sală de spectacole sau într-un restaurant); dat fiind specificul tematic al secvenţei (o consultaţie medicală), atât pacientul, cât şi medicul sunt direct interesaţi în îndeplinirea celei de a doua condiţii – cea privind corectitudinea *execuţiei* procedurii. De altfel, singurul moment când îndeplinirea acestei condiţii pare să fie ameninţată (atunci când pacientul pare să nu-şi aducă aminte un anumit amănunt, fapt ce poate pune în pericol realizarea *completă*[4] a procedurii, sau, în alţi termeni, mai apropiaţi demersului de faţă, ce ar putea distruge coerenţa internă a *jocului* comunicativ), locutorul „marcat" sub aspectul prestigiului social intervine prompt, folosindu-şi poziţia dominantă în direcţia restabilirii echilibrului informaţional, cerut de condiţia în cauză; în sfârşit, condiţia de *sinceritate* este îndeplinită implicit în cazul de faţă, tocmai prin statutul deja amintit al partenerilor implicaţi în derularea secvenţei respective, statut care asigură, în acelaşi timp, şi respectarea *post-factum* a condiţiei în cauză (în sensul că relaţia medic-pacient va fi reactivată de fiecare dată când cei doi parteneri se vor întâlni în contextul dat, şi anume cabinetul medical).

Nerespectarea acestor condiţii duce la nereuşita (engl. *infelicity*) actului verbal avut în vedere, nereuşită care poate fi considerată ca *rateu* (engl. *misfire*), în cazul deficienţelor de procedură sau de execuţie, şi *abuz* (engl. *abuse*), atunci când nu este respectată condiţia de sinceritate[5].

1.2. Aceeaşi problemă a necesităţii respectării unor reguli pe parcursul derulării unui schimb conversaţional este urmărită şi de celălalt reprezentant de

[3] Exemplele folosite în cadrul lucrării au fost excerptate din diferite corpusuri de texte de limbă română vorbită, cu respectarea fidelă a sistemelor de transcriere adoptate de autorii fiecăruia dintre aceste corpusuri.

[4] Din punctul de vedere al *maximelor conversaţionale*, formulate de H.P. Grice ca modalităţi de realizare a principiului cooperării în interiorul unui univers discursiv (cf. *infra*, 2.1), avem în cazul de faţă o încercare de încălcare a *maximei cantităţii*.

[5] J.L. Austin, *op. cit.*, p. 35.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

seamă al teoriei actelor verbale, J. Searle, care, luând în considerare natura regulilor, distinge două tipuri: *reglementative* şi *constitutive*, primele stând la baza unor activităţi preexistente (cum ar fi, de exemplu, regulile de circulaţie sau cele ale comportamentului în societate), celelalte generând chiar activitatea în cauză (aici intrând regulile ce guvernează diverse tipuri de jocuri).

Regulile constitutive – cele care definesc atât condiţiile de existenţă, cât şi cele de reuşită ale actelor verbale, altfel spus, maniera în care forţa ilocuţionară a acestora ajunge să se concretizeze în efectele scontate – apar sub forma necesităţii îndeplinirii unui set de patru condiţii, şi anume:

a) *condiţia esenţială*, care se referă la conţinutul propriu-zis al actului verbal (cerere, afirmaţie, salut, promisiune etc.);

b) *condiţii preliminare*, care presupun îndeplinirea unor premise situaţionale necesare performării în bune condiţii a actelor verbale (autoritatea de care trebuie să se bucure emiţătorul în cazul unui ordin; necesitatea întâlnirii dintre cei doi protagonişti în cazul salutului etc.);

c) *condiţii de sinceritate*, referitoare la adecvarea sentimentelor, a convingerilor sau a intenţiilor emiţătorului în raport cu tipul actului performat (propria credinţă a emiţătorului în cele afirmate, în cazul unei aserţiuni; considerarea ca oportun şi în favoarea receptorului a rezultatului acţiunii la care se referă, în cazul sfatului etc.);

d) *condiţia de specificare a conţinutului propoziţional*, cu caracter restrictiv în ceea ce priveşte respectivul conţinut (pentru ordin sau sfat, enunţul trebuie să se refere la o acţiune viitoare a receptorului; pentru o promisiune, enunţul trebuie să exprime o acţiune viitoare a emiţătorului etc.).

Putem observa o oarecare similaritate între modalităţile celor doi teoreticieni anglo-saxoni de a concepe, sub aspectul normativ, activitatea comunicativă, atât din punctul de vedere al condiţiilor ce trebuie respectate (condiţia de procedură convenţională şi cea privind sinceritatea din teoria lui Austin suprapunându-se în mare condiţiilor preliminare şi, respectiv, celor de sinceritate din teoria lui Searle), cât şi al nivelului vizat de normele în cauză, acesta fiind, aşa cum am menţionat deja, unul al condiţiilor de existenţă, ce legitimează, pe de o parte, statutul interlocutorilor în interiorul universului conversaţional, iar, pe de altă parte, natura schimburilor verbale ce pot să apară între aceştia.

1.3. Dacă activitatea reglementativă prezentă în cadrul teoriilor celor doi autori menţionaţi mai sus se plasează, aşadar, cu preponderenţă la nivelul general al condiţiilor ce fac posibilă desfăşurarea unui traseu comunicativ, există o întreagă direcţie de cercetare care studiază aceste reguli mult mai „aplicat" şi punctual, şi anume din punctul de vedere al mecanismelor ce structurează dinamica conversaţională. Un nume de referinţă ce reprezintă această direcţie de cercetare

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

este cel al lingvistei franceze Catherine Kerbrat-Orecchioni, care, dorind să demonteze prejudecata conform căreia „conversaţiile cotidiene se desfăşoară în mod anarhic şi aleatoriu", este de părere că respectivele interacţiuni, „ca mai toate practicile comunicative, se derulează conform anumitor scheme prestabilite şi se supun anumitor reguli de procedură"[6]. Numite şi *reguli conversaţionale*, acestea sunt grupate de autoare (indiferent de caracterul lor constitutiv sau normativ, strategic sau tactic, principial sau procedural etc.) în trei categorii:

a) reguli ce facilitează gestiunea *alternanţei luărilor de cuvânt* („tours/prises de paroles"), conversaţia fiind concepută la acest nivel drept o succesiune de intervenţii verbale, fiecare participant la un schimb conversaţional asumându-şi, rând pe rând, statutul de emiţător şi, respectiv, de receptor în cadrul lanţului comunicativ:

> „**A:** Vă rugăm foarti frumos sî mai intervenit cu ăştia la reatece + dexemplu, dacă eu am s-o, cumpărat un bilet di pensionar din ăla trei mii cinci suti + lung şî-l dă pi data de doîzeci, sî fii valabil şî pi data di doăzeci + luna ci vini, adică din doăzăci în doăzăci, nuu...
> **B:** Da alea...
> **A:** Nu numa-n doă zili sau trei sau
> **B:** da alea-s valabili
> **A:** (_____)
> **B:** da alea am spus sî fii valabili oricînd.
> **A:** Nu, o zis cî numa-n luna respectivîî, dexemplu dacî l-am luat pi doîzăşpatru acumaia, nu-i valabil dicît luna asta, luna ci vini nu mai i bun.
> **B:** Nu sî puati, domle, alea-s dreptu dumneavuastrî.
> **A:** Am păţit-o cu controloru.
> **B:** Da" (LRVMI, p. 36).

În cazul de faţă avem o conversaţie purtată telefonic în cadrul unei emisiuni radiofonice, în cursul căreia primarul unei localităţi (**B**) răspunde problemelor ridicate de cetăţeni (**A**, în fragmentul transcris). Succesiunea interlocutorilor (de tip *ababab*) decurge din specificul secvenţei prezentate, în care A îşi prezintă problema, iar B încearcă să formuleze o soluţie la problema ridicată de A. Dată fiind natura semi-formalizată a situaţiei discursive, alternanţa luărilor de cuvânt are un grad de coerenţă destul de ridicat, fără suprapuneri (engl. *overlap*) sau întreruperi (engl. *gap*) care să pericliteze traseul discursiv, punctele de tranziţie (engl. *transition relevant place*) fiind în general de natură prozodică[7].

Există însă şi situaţii când alocarea rolului de locutor se face cu dificultate, fie că nici un participant la conversaţie nu vrea să-şi asume respectivul rol, fie că, dimpotrivă, mai multe persoane îşi revendică în mod concomitent rolul în cauză sau, o a treia situaţie, cel care ia cuvântul nu este persoana „validată" la nivel

[6] Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, I, p. 155.
[7] *Ibidem*, p. 165–166.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

discursiv. În astfel de situații se semnalează o puternică *activitate de negociere* (explicită sau implicită) a rolului de vorbitor, fiecare participant la schimbul verbal punând în joc diferite *strategii* de evitare/preluare a cuvântului.

„**A:** Bonn... ++ deci cì temăă aț avut + pentru astîz? ++ la seminar + di pregătit?
C: Componentele géo-demográfici.
A: Cu cari-ncèpem; ++ [C dă din cap nehotărît] < la-alègir^{i}.> [afonizat]
[...]
A: [...] ++ Iaa sî vâdem; ++ niști problèmi legati dee nàatalitáte dec(i). ++ Cini sî ofèrăă? [zâmbind] Da cini oferă mài mùlt. +++ Da nú toți-odată! Așa cîte-oo...++ pe rînd r'îînd vorbiț! Cîte unuu ++ cá sî núú + sî nu-aglomeraz-bànca. +++ [șoapte; studenții caută prin cărți, caiete, scheme] ^{H}ai! Curaj! ++ [agită puțin mâna] Nu vres-sî nominalizez? ++ Democratic + ieste sîî ++ vă oferiț. ++ ă? [se uită spre studenții de la colțul din dreapta] Ei tre-sî vorbes-tot [cineva:] Nuu" (LRVMI, p. 113).

Dificultatea alocării rolului de locutor (dificultate pe care vorbitorul A, în calitatea sa de cadru universitar, încearcă să o depășească prin adoptarea unui ton jovial, ca strategie comunicativă menită să contracareze consecințele negative la nivel discursiv ce decurg din lipsa de cooperare din partea interlocutorilor) vine, în cazul de față, din faptul că nici unul dintre participanții la conversație nu dorește să-și asume această poziție, moment în care apare riscul unei scurtcircuitări a schimbului verbal. Dimensiunea acestei dificultăți este sporită și de faptul că interlocutorul vorbitorului A este reprezentat, de fapt, de un întreg grup de persoane, atribuirea poziției de *next speaker* fiind cu atât mai problematică cu cât numărul participanților la conversație este mai mare, rolul de partener conversațional devenind astfel din ce în ce mai difuz;

b) reguli ce asigură *organizarea structurală* a interacțiunilor verbale și care, astfel, stau la baza formulării unei *gramatici conversaționale*, conformă unui set de constrângeri și unui sistem de așteptări venite din partea interlocutorilor:

„**A:** bună ziua: ↑
B: bună ziua ↑
A: aș vrea <R două PATRU> bilete de fapt.
C: pa pa pa pa.
B: la revedere ↓ mulțumim mult.
C: cu plăcere.
B: pentru ↑
A: la spectacolul de luni: ↑ paisprezece:.
B: hâi ↑ unchiu' vanea ?
A: da:
B: vai ↓ <R eu vă dădeam la sângi vienez că avem reducere> pentru <L domniȘOAri și DOAmni>
A: da: <Râs mulțumesc>" (CLRVA, p. 133–134).

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

În această *secvenţă*[8] conversaţională avem cinci tipuri de constrângeri interacţionale, reprezentate de tot atâtea *schimburi verbale*: a) unei formule de salut trebuie să i se răspundă în limitele aceluiaşi *act de limbaj*; b) unei întrebări i se replică cu un răspuns; c) performarea unei formule de despărţire implică un răspuns în consecinţă; d) un act de mulţumire implică, de asemenea, o replică adecvată; e) performarea unei inferenţe cu tentă ludică presupune din partea interlocutorului intrarea sa în „joc", printr-un răspuns care să satisfacă condiţia de *feedback* comunicativ. Cele cinci schimburi verbale prezente aici constituie unităţile dialogale minimale care stau la baza structurării secvenţei în cauză, fiecare dintre ele având, prin constrângerile explicite (primele patru tipuri) sau implicite (cel de al cincilea, care necesită o activitate inferenţială din partea interlocutorului) pe care le presupune, o anumită încărcătură *agonală* ce face posibilă derularea conversaţiei în conformitate cu un anumit *scenariu* discursiv (în cazul de faţă, cumpărarea unui bilet la teatru într-o agenţie de spectacole);

c) reguli care determină tipul de relaţie interpersonală – intim /vs/ distant, egalitar /vs/ ierarhic, consensual /vs/ conflictual –, acesta fiind în strânsă legătură cu sistemul politeţii activ în cadrul societăţii avute în vedere[9].

Propunem spre comparare două secvenţe relativ identice din punctul de vedere al structurii lor (două convorbiri telefonice), însă puternic diferenţiate sub aspectul relaţiilor interpersonale implicate:

„**VJ:** Alo↑ mama?
CJ: Da↓ dragă.
VJ: Săru' mâna↓ mami scumpă↓ CE faci.
CJ: Uită:↓ am . . mâncat de trei ori astăzi.
VJ: Ză:u?" (CORV, p. 202).

„**AM:** Da↑
LDJ: Alo↑ bună seara.
AM: Bună seara↑
LDJ: /ă: Sânt L.D. /î Pot să vorbesc cu domnul profesor?
[
AM: Da:↑ un moment↓ un moment.
LDJ: Mulţumesc.
AM: Cu plăcere" (CORV, p. 210).

Nivelul la care se face diferenţa între cele două secvenţe este cel legat de raportul intim /vs/ distant, în primul caz având o conversaţie între fiu şi mamă

[8] Folosim aici terminologia *modelului ierarhic* propus de autoarea citată, model structurat pe 5 paliere, două reprezentând nivelul monologal (*actul de limbaj* şi *intervenţia*), celelalte trei corespunzând nivelului dialogal (*schimbul*, *secvenţa* şi *interacţiunea*) (Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, I, p. 213).

[9] *Ibidem*, p. 157.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

(raport intim), iar cel de al doilea caz reprezentând o discuție între două persoane ce nu au în comun nicio „istorie conversațională" (raport distant). În rest, ambele secvențe se plasează la nivelul unei conversații ce implică o poziție *ierarhică* între vorbitori și cu o evidentă aplecare spre *cooperare* din partea acestora.

Toate aceste tipuri de reguli creează, la nivelul interactanților, un adevărat sistem de drepturi și obligații, în conformitate cu care aceștia își vor structura întreg setul de intervenții incluse în cadrul unui schimb verbal.

Un aspect pe care Catherine Kerbrat-Orecchioni ține să-l precizeze este că regulile conversaționale avute în vedere, departe de a avea un statut coercitiv cu tentă absolutistă,

> „au un caracter probabilistic și sunt cu ușurință transgresabile: încălcările sistemului sunt frecvente și, în general, bine tolerate"[10].

Aceasta nu înseamnă că nu există un anumit „prag de toleranță", care, odată depășit, poate provoca scurtcircuite majore la nivel discursiv.

Așadar, caracterul flexibil al aplicării regulilor existente la nivel conversațional permite participanților să-și *negocieze* în permanență propriul statut avut în interiorul unui schimb verbal, această negociere a rolurilor apropiind conversația de specificul *jocurilor strategice*.

1.4. Tot la acest nivel al caracterului coercitiv subsumat funcționării oricărui univers discursiv amintim și demersul lui Jacques Moeschler (autor puternic influențat de școala anglo-americană), așa cum apare acesta prezentat în lucrarea sa *Argumentation et conversation* (1985). Dorind să-și delimiteze tipul de analiză pe care îl va întreprinde, autorul elvețian precizează că urmărește să dea o imagine a ceea ce se numește *competență comunicațională*, aceasta însă nefiind gândită nici în termeni cognitivi, nici în termeni comunicativi, ea urmând să fie abordată din perspectiva *constrângerilor discursive* care regizează orice interacțiune, ca activitate socială puternic *ritualizată*. Mergând pe ideea că fiecare individ vorbitor deține un anumit *savoir-faire* discursiv, Moeschler remarcă faptul că acesta se supune unui set de *norme*, *reguli* și *constrângeri* a căror natură încearcă să o definească. Astfel, *normele* sunt înțelese ca fiind identice cu acele „reguli normative" din teoria lui J. Searle, ele reprezentând niște convenții fixate de o anumită instituție, în timp ce *regulile* corespund „regulilor constitutive" din cadrul aceleiași teorii (ambele tipuri fiind prezentate deja de noi *supra*), ele nemaifiind proprii unei instituții, ci unui sistem, fapt pentru care au, în consecință, un grad mult mai mare de abstractizare. În ce privește categoria «constrângeri», acesteia îi este alocată un spațiu mult mai mare de analiză, constrângerile fiind înțelese drept condiții ce definesc activitatea discursivă, conform unui principiu reglementativ.

[10] Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, p. 33.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

Ele au mai întâi calitatea de a fi variabile, în funcţie de domeniul de aplicare; apoi, fiecare constrângere

> „are ca proprietate nu posibilitatea de a fi respectată (normă) sau aplicată (regulă), ci *satisfăcută*, şi mai ales în mod *gradual* satisfăcută. Satisfacerea unei constrângeri ţine, aşadar, de domeniul unui «mai mult sau mai puţin»"[11].

Conform acestor caracteristici, Moeschler stabileşte trei tipuri de constrângeri conversaţionale[12], după cum urmează:

a) *constrângeri interacţionale*, aici întrând ansamblul principiilor de natură socială care asigură fluiditatea unui ritualul interacţional: pentru ca o conversaţie să se poată desfăşura în condiţii optime, este necesar ca participanţii la o astfel de interacţiune să satisfacă ritualurile de iniţiere, încheiere şi reparare, ce derivă din obligaţia interlocutorilor de a-şi respecta în mod reciproc propriile „teritorii" şi de a nu ameninţa „faţa" partenerului de dialog, concepte preluate din teoria lui Gofmann;

b) *constrângeri structurale*, date de existenţa a două tipuri de necesităţi la nivelul structurii oricărei conversaţii: una care impune participanţilor să continue schimbul de replici odată iniţiat, iar alta care se referă la necesitatea încheierii respectivului schimb de replici;

c) *constrângeri de înlănţuire*, impuse nu de structura conversaţiei, ci de constituenţii conversaţionali, fiecare dintre aceştia fiind supuşi unei duble constrângeri de înlănţuire: interpretative şi secvenţiale. Pentru ca un constituent să fie adecvat din punct de vedere contextual, este necesară respectarea unui set de patru condiţii:

– *condiţia tematică*, care impune identitate tematică discursivă între constituentul de iniţiere şi cel reactiv;

– *condiţia conţinutului propoziţional*, ce presupune existenţa unei relaţii semantice fie directe, fie indirecte între constituentul de iniţiere şi cel reactiv (este o completare, în fond, a *condiţiei de specificare a conţinutului propoziţional* prezente în teoria lui Searle, amintită *supra*);

– *condiţia ilocuţionară*, conform căreia prezenţa unei anumite funcţii în replica de iniţiere impune selectarea unei funcţii adecvate în replica reactivă (întrebarea solicită un răspuns, aserţiunea solicită, de obicei, o acţiune evaluativă etc.);

– *condiţia orientării argumentative*, care impune constituentului reactiv să fie co-orientat cu cel iniţiativ, în funcţie de îndeplinirea acestei ultime condiţii stabilindu-se *coerenţa argumentativă* a secvenţei conversaţionale avute în vedere.

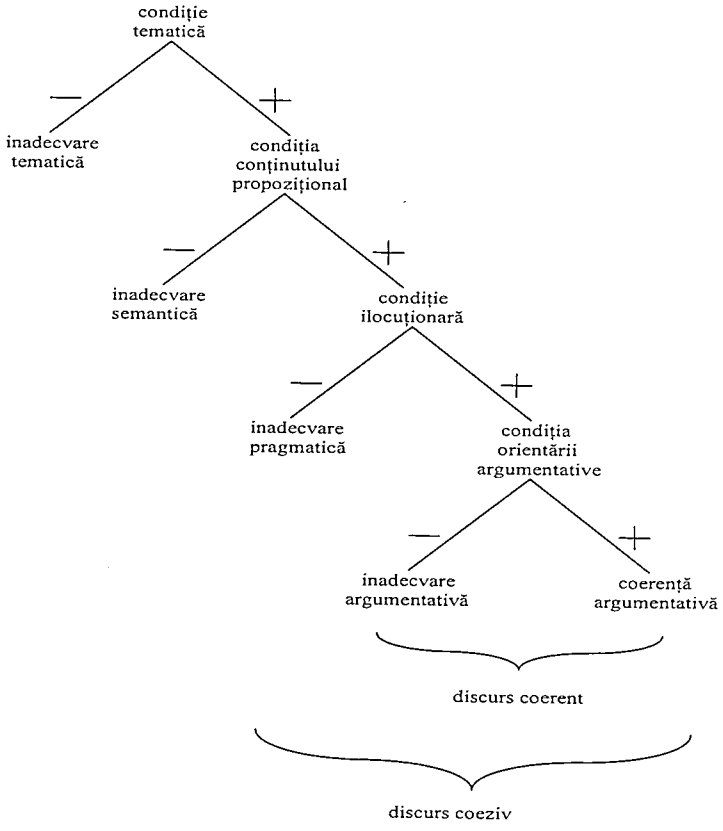
Pentru că, la nivelul exemplificării, respectarea acestor constrângeri poate fi observată cu uşurinţă în secvenţele prezentate până acum, vom reda în continuare

[11] Moeschler, *Argumentation et conversation*, p. 12.

[12] *Ibidem*, p. 110–118.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

doar schema interconectării ierarhice a celor patru condiții de adecvare contextuală, structurată de Moeschler după cum urmează:

Scara adecvării contextuale (Moeschler)

Această prezentare de tip ierarhic a condițiilor cărora se supune orice univers conversațional, mergând de la condiția cea mai coercitivă (*condiția tematică*) până la cea mai permisivă (*condiția orientării argumentative*) ce reglementează o interacțiune verbală, îl conduce pe autorul elvețian la concluzia că „o teorie a conversației trebuie să includă o teorie a argumentării"[13]. Idee cu care suntem întru totul de acord, cu atât mai mult cu cât, în accepția noastră, atât conversația, cât şi demersul argumentativ se supun unor principii organizaționale de tip *agonal*, ce

[13] *Ibidem*, p. 119.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

urmăresc menajarea şi mai ales valorificarea la maximum a prestigiului social (*positive face* în terminologia deja consacrată a analizei interacţiunilor la nivel microsocial) pe care orice locutor îl deţine la un moment dat, complementaritatea celor două activităţi de tip discursiv fiind evidentă.

Putem observa, în concluzie, că reuşita unei conversaţii ţine de respectarea sau/şi îndeplinirea unui întreg set de reguli, condiţii sau constrângeri, acţiune care derivă din necesitatea gestionării eficiente a principiilor ce structurează orice univers discursiv. Orientarea permanentă a schimburilor verbale dintre interlocutori în funcţie de condiţiile concrete ale performării actelor verbale impune acestora o adaptare a strategiilor conversaţionale la scopurile pe care fiecare le urmăreşte, ei fiind însă mereu atenţi ca acestea să nu ajungă în situaţia unui hiatus iremediabil, fatal pentru continuarea conversaţiei. Această permanentă atenţie acordată supravieţuirii dialogului face din negocierea condiţiilor ce guvernează schimburile verbale (*tours de parole*) o activitate cu o importanţă capitală în economia oricărei interacţiuni verbale. Permanentizarea acestei activităţi se concretizează în stabilirea unor adevărate *ritualuri conversaţionale* – un alt aspect esenţial în evidenţierea caracterului agonal al structurilor conversaţionale.

2. În continuarea prezentării elementelor structurale de factură agonală asupra cărora am insistat până acum (prezentare al cărei scop este evidenţierea o dată în plus a naturii ritualizante a interacţiunilor cotidiene), ţinem să luăm în discuţie cele două principii majore considerate ca jalonând orice activitate discursivă: *principiul cooperării* şi *principiul politeţii*, a căror impunere în domeniul analizei conversaţionale a dus la o creştere exponenţială a preocupărilor şi teoretizărilor vizând această formă fundamentală de manifestare lingvistică a interacţiunii care este conversaţia cotidiană. Altfel spus, intenţia noastră este aceea de a încadra cele două principii în aceeaşi viziune interacţionist-dinamică asupra evenimentelor verbale, structurată pe ideea că, ori de câte ori se produce o situaţie de comunicare de factură interpersonală, aceasta evoluează în strânsă corelaţie cu nevoia partenerilor, exprimată prin mijloace fie directe (verbale, paraverbale sau nonverbale), fie indirecte (implicaturi, presupoziţii etc.), de a-şi valoriza la maximum propriul statut socio-profesional, văzut ca indice identitar în funcţie de care este definită întreaga panoplie a acţiunilor cu caracter social existente la nivelul unei comunităţi.

Referitor la principiile ce guvernează la nivel pragmatic activitatea comunicativă, acestea au fost concepute de către G.N. Leech ca fiind de tip *reglementativ* (conform terminologiei propusă de J. Searle), ele fiind din acest punct de vedere în opoziţie cu *regulile* ce guvernează gramatica unei limbi, considerate de tip *constitutiv* (în termenii aceluiaşi J. Searle)[14]. Principiile

[14] Geoffrey N. Leech, *Principles of Pragmatics*, London–New York, Longman, 1983, p. 21–23.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

pragmatice, a căror principală funcție este aceea de a guverna planificarea și interpretarea enunțurilor, sunt supuse în ultima vreme unei tendințe ce merge în direcția unei crescânde diversificări a lor[15], acest fapt fiind direct legat de caracterul proteic al comunicării umane, activitate greu de gestionat prin intermediul a doar câteva tipare comprehensive cu caracter universal. Deși această prolificitate la nivel terminologic-taxonomic își are justificarea sa, ce vine și din faptul că respectivele principii au ca principală sarcină aceea de a structura o activitate extrem de complexă, cum este cea a comunicării umane, două sunt, totuși, principiile ce au cunoscut cea mai mare dezvoltare în cadrul aplicațiilor având ca obiect analiza interacțiunilor verbale: *principiul cooperativ* și *principiul politeții*[16].

2.1. Referitor la *principiul cooperativ*, acesta a fost formulat de filosoful britanic H. Paul Grice în studiul *Logic and Conversation*, apărut în 1968 și reluat ulterior în diverse alte volume[17]. Plecând de la decalajul remarcat de logicieni între *operatorii formali* și echivalenții lor din limbile naturale, Grice constată că s-au cristalizat două tabere care văd în mod diferit existența și relevanța teoretică a respectivului decalaj: mai întâi „formaliștii", care dau câștig de cauză operatorilor formali în tentativa de a configura acele modele generale de validare a inferenței, ca operație logică menită să ducă la aflarea valorii de adevăr a unei propoziții, aceștia considerând decalajul respectiv drept o urmare a imperfecțiunii limbilor naturale, iar neconcordanțele în cauză, niște „excrescențe indezirabile" ce îngreunează definirea clară a conceptelor; de cealaltă parte sunt „informaliștii", care resping acuzele celor dintâi la adresa incapacității limbilor naturale de a servi la construirea unor limbaje formale necesare intereselor științei, spunând că limbajul are ca domeniu de validitate o arie de activități infinit mai complexă decât cea care face obiectul teoretizărilor științifice și subliniind, în același timp, necesitatea formulării unei logici a echivalenților naturali a acestor operatori logici, o logică „mai mult sau mai puțin asistematică"[18]. Nedorind să discute „pertinența

[15] Angela Bidu-Vrănceanu et alii, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2001, s.v. *principiu*.

[16] Geoffrey N. Leech consideră cele două principii ca făcând parte dintre principiile fundamentale ce structurează activitatea discursivă, existând și principii de ordin secund, subordonate, însă, principiilor din prima categorie (cum ar fi, de exemplu, principiul ironiei, considerat ca „parazitar" în comparație cu celelalte două; vezi *op. cit.*, p. 142).

[17] În cele ce urmează, ne vom folosi de traducerea în franceză a studiului în cauză (Grice, *Logique et conversation*).

[18] Confruntarea celor două tabere astfel expusă de Grice poate fi regăsită, în fond, în diferența de concepție asupra limbajului natural așa cum apare ea pe parcursul celor două perioade distincte din filosofia lui Wittgenstein: în gândirea filosofică de tinerețe, filosoful dă câștig de cauză direcției logiciste asupra limbajului, pentru ca, în gândirea filosofică târzie, să acorde întâietate dimensiunii contextual-pragmatice a funcționării acestuia.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

filosofică a unei reforme a limbilor naturale", Grice îşi propune să demonstreze că, în fond, presupoziţia existenţei decalajului amintit nu este decât o banală confuzie, provenită dintr-o

> „lipsă de atenţie în legătură cu natura şi importanţa condiţiilor ce regizează exerciţiul conversaţiei"[19],

modalitatea de a depăşi această confuzie fiind un examen atent al condiţiilor generale ce guvernează desfăşurarea unei conversaţii.

Iar o asemenea examinare îl pune pe autor în faţa imperativului de a introduce în cadrul analizei sale mai întâi o serie de termeni, precum «a implicita», «implicatură», «implicat», necesari unei analize adecvate a performării contextualizate a actelor verbale. Legat de noţiunea de «implicatură», Grice distinge mai întâi între *implicaturi convenţionale*, al căror semantism nu este legat de valoarea de adevăr, dar care este transmis prin intermediul formei lingvistice a unei propoziţii, şi *implicaturi nonconvenţionale*, numite şi *implicaturi conversaţionale*, al căror semantism este legat numai în mod indirect de conţinutul lingvistic al propoziţiilor.

Acest din urmă tip de implicaturi este, conform autorului englez, strâns legat de existenţa unor trăsături generale ale discursului, dintre care cea mai importantă ar consta în existenţa *eforturilor de cooperare* pe care interlocutorii le fac în mod constant atunci când se află în situaţie discursivă, în scopul asigurării continuităţii fluxului conversaţional. Această trăsătură Grice o statuează sub forma unui principiu general, numit de el *principiul cooperării*, căruia este de aşteptat să i se supună toţi participanţii la o interacţiune verbală şi care stipulează faptul că orice intervenţie verbală din cadrul unui schimb conversaţional trebuie să corespundă în orice moment al realizării sale cerinţelor impuse de scopul sau de direcţia deja formulată a schimbului verbal în care interactanţii sunt angajaţi.

Operativitatea principiului cooperării se realizează prin respectarea de către vorbitori a unui set de reguli şi sub-reguli pe care autorul le formulează inspirându-se din teoria categoriilor kantiene, dintre care sunt reţinute ca relevante pentru o teorie a conversaţiei următoarele patru: cantitatea, calitatea, relaţia şi modalitatea[20], acestea fiind cunoscute în literatura de specialitate şi ca *maximele principiului cooperativ* sau *maximele conversaţionale*. Fiecare dintre cele patru maxime se concretizează prin luarea în considerare şi îndeplinirea la nivel conversaţional a unor sub-reguli specifice, după cum urmează:

a) *maxima cantităţii* este formulată în jurul ideii că orice intervenţie verbală va trebui să conţină atâta informaţie cât este cerută de contextul comunicativ;

---

[19] Grice, *Logique et communication*, p. 59.

[20] *Ibidem*, p. 61.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

b) *maxima calității* cere locutorilor să nu afirme nimic din ceea ce cred că poate fi fals sau în legătură cu care nu pot face dovada unor probe relevante;

c) *maxima relației* sau a *pertinenței* poate fi exprimată prin intermediul imperativului „Rămâi la subiect!", regulă discursivă care ascunde un număr important de probleme ce vizează buna desfășurare a unui schimb conversațional, precum identitatea genurilor și a centrelor de pertinență posibile, maniera în care acestea se modifică pe parcursul unei conversații, procedurile ce fac posibile aceste schimbări de registru la nivel tematic etc.;

d) în sfârșit, *maxima modalității* se referă la maniera în care trebuie performate actele verbale, în scopul asigurării fluidizării și coerenței lanțului conversațional, imperativul fiind în acest caz „fiți clar!", care presupune evitarea obscurității, a ambiguității sau a prolixității expresiilor, punându-se accentul pe caracterul logico-metodic al acestora.

Ca orice principiu ce încearcă să circumscrie în termeni exhaustivi un fenomen caracterizat prin entropie constitutivă și dinamism funcțional (așa cum sunt considerate în cadrul prezentului demers interacțiunile verbale), nici principiul cooperativ propus de Grice (împreună cu maximele ce-i sunt subiacente) nu reușește să se constituie într-un model interpretativ care să țină cont de întreaga problematică ridicată de o analiză cât mai detaliată a activităților discursive. Acest fapt îl recunoaște mai întâi însuși autorul, atunci când constată fie că unele dintre regulile incluse în cadrul principiului cooperativ sunt contestabile (așa cum se poate întâmpla în cazul celei de a doua reguli ce poate fi atașată maximei cantității: contribuția locutorului nu trebuie să conțină mai multă informație decât cea necesară – regulă a cărei violare, pe de o parte, poate să nu fie considerată drept o încălcare a principiului cooperativ, iar pe de altă parte, funcția ei poate fi îndeplinită de o altă regulă, și anume regula pertinenței), fie că inventarul regulilor asociate principiului în cauză poate fi mult lărgit, prin luarea în considerare și a unor reguli estetice, sociale sau morale, dintre care autorul menționează drept exemplu regula ce poate fi prezentată sub forma imperativului „fiți politicoși!" (o regulă care va face în lingvistică o carieră cel puțin la fel de strălucită ca și principiul cooperativ, de la care, de altfel, se va și revendica).

Însă, mergând pe această linie deschisă de Grice, au fost formulate și alte luări de poziție care, recunoscând implicit sau explicit importanța deloc de neglijat a teoriei în cauză pentru dezvoltarea ulterioară a domeniului pragmalingvisticii, au ținut să nuanțeze, să reformuleze sau să combată chiar unele idei prezente în cadrul acesteia. Așa se face că, într-un număr consacrat conversației din prestigioasa revistă franceză „Communications", în care este publicată mai întâi lucrarea cu caracter fondator a lui Grice[21], sunt incluse un set de articole care, fiecare în parte,

[21] Vezi nota 17.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

încearcă să facă unele disocieri în interiorul teoriei autorului britanic. Mai întâi, François Flahault[22] constată că unul dintre neajunsurile modului în care a fost formulat principiul cooperării constă în ambiguitatea ce planează asupra *naturii* maximelor conversaţionale şi a regulilor subiacente lor, în sensul că rămâne indecis faptul dacă acestea au un caracter *constitutiv* sau, dimpotrivă, unul *normativ*, altfel spus, dacă ele *fundamentează* posibilitatea funcţionării conversaţiei sau doar o *regizează*[23]. Declarându-şi interesul pentru ceea ce este *constitutiv* pentru structura şi dinamica unui schimb conversaţional, autorul se opreşte asupra precizării specificului a ceea ce el numeşte *timpul vorbirii* (*le temps de la parole*), o noţiune esenţială pentru înţelegerea funcţionării oricărui univers discursiv. Iar acest specific rezidă în faptul că, pe parcursul unei conversaţii, „firul timpului" aferent acesteia poate fi ocupat la un moment dat doar de un singur participant[24], ceilalţi parteneri de dialog depinzând, în consecinţă, de disponibilitatea celui ce deţine cuvântul de a-l ceda sau nu. Continuând direcţia acestei logici argumentative, autorul, nedorind să pună în discuţie pertinenţa principiului cooperativ doar prin necesitatea introducerii distincţiei *constitutiv/normativ*, ajunge la concluzia că acesta poate fi reevaluat într-un mod mult mai eficient prin prisma ideii că, existând un singur fir temporal pe care participanţii la o conversaţie sunt nevoiţi să-l gestioneze împreună, este aproape inevitabil ca, la un moment dat, să apară unele disfuncţionalităţi în procesul acestei gestionări colective a temporalităţii adiacente unei interacţiuni verbale. Aceste disfuncţionalităţi sunt date în primul rând de potenţialul conflictual ce grevează orice mişcare de (auto)atribuire a cuvântului în cadrul acelor *tours de parole*, considerate unităţi elementare în structurarea unei intervenţii conversaţionale:

---

[22] În articolul intitulat *Le fonctionnement de la parole. Remarques à partir des maximes de Grice*, „Communications", 30/1980, p. 73–79.

[23] *Ibidem*, p. 73.

[24] Această idee trebuie nuanţată, în sensul că, pe parcursul unei conversaţii *in vivo*, pot să apară numeroase suprapuneri de replici, aşa cum se poate observa cu uşurinţă din corpusurile de limbă vorbită, a căror constituire a început în ultima perioadă să devină o preocupare din ce în ce mai stringentă pentru cercetătorii ce se ocupă de problematica extrem de complexă a oralităţii. Acest fapt vine, într-o oarecare măsură, să contrazică scepticismul unui Roland Barthes, de exemplu, care, în prefaţa numărului (30/1980) consacrat conversaţiei din revista „Communications, afirma, împreună cu Frédéric Berthet: „[...] *in vivo*, conversaţia este «neînregistrabilă», «intranscriptibilă» (este inutil să se pună microfoane pe sub fotolii), corpusul de neconstituit (fapt ce ţine, în fond, de deontologia anchetatorului)" (p. 5). Însă lucrurile au evoluat, ca dovadă interesul amintit pentru constituirea de corpusuri de limbă vorbită, care au fost realizate mai întâi pentru câte o limbă luată separat, însă treptat s-a ajuns la corpusuri ce includ texte reprezentând o întreagă familie de limbi (limbile romanice, în speţă), aşa cum este C-ORAL-ROM (*Corpora for Spoken Romance Languages*).

Pentru limba română au apărut în ultima perioadă câteva corpusuri de limbă vorbită non-dialectală care se pot consulta cu succes în direcţia unei analize a structurii conversaţiilor cotidiene (vezi lucrările citate în lucrarea de faţă).

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

„Astfel, atribuirea rolului de locutor este darul pe care ni-l fac cei de a căror cuvinte se vor lega şi se vor articula propriile noastre cuvinte. De aceea, cuvântul nu ne este alocat fără speranţă şi fără temeri, şi cei care ni-l dau, pentru că sunt expuşi la efectele cuvintelor noastre, ne atribuie dinainte locul în care acestea ar trebui să ajungă (acest fapt se întâmplă în orice moment, dar mai ales în cel iniţial)"[25].

În consecinţă, considerând că această necesitate a gestionării de către interlocutori a unui singur fir temporal constituie o realitate cu mult mai importantă pentru structura interacţiunilor verbale decât principiul cooperării, autorul francez remarcă faptul că nu putem să evităm dimensiunea conflictuală înscrisă în însăşi structura interacţională a conversaţiilor cotidiene.

Al doilea set de modificări aduse principiului cooperării (set formulat de Deirdre Wilson în colaborare cu Dan Sperber[26]) începe prin constatarea faptului că principiul în cauză poate fi considerat ca stând mai degrabă la baza configurării unei teorii a interpretării enunţurilor decât a unei teorii a conversaţiei, cum pretinde autorul britanic a fi contribuţia sa. Această remarcă are ca suport în primul rând faptul că, în cadrul teoriei lui Grice, lipseşte referirea la alternanţele de rol pe care actanţii le realizează pe parcursul unei conversaţii obişnuite, aceste alternanţe constituind, de altfel, o caracteristică esenţială a oricărui univers discursiv, iar în al doilea rând faptul că, în interiorul teoriei principiului cooperării, sunt incluse şi unele tipuri de enunţuri irelevante pentru o situaţie discursivă, cum ar fi prelegerile sau articolele. Pornind de la aceste neconcordanţe, cei doi autori consideră ca oportună o reinterpretare a teoriei lui Grice, prin luarea în calcul a trei noi elemente, şi anume:

a) sunt necesare dezambiguizarea şi determinarea referenţilor, care, deşi incluse în cadrul teoriei iniţiale, nu au fost formulate în mod explicit;

b) unii tropi, precum ironia sau metafora, se supun altor mecanisme decât simpla implicitare ce rezultă din violarea aparentă a primei reguli din cadrul maximei calităţii („Nu spuneţi ceea ce credeţi că este fals"), implicitare prin care Grice încearcă să explice respectivii tropi;

c) în sfârşit, cei doi autori consideră că ansamblul maximelor conversaţionale poate fi redus la o singură axiomă, pe care o denumesc *axioma pertinenţei*, conform căreia, în timpul unui schimb discursiv,

„locutorul face tot posibilul să producă enunţul cel mai pertinent posibil"[27].

[25] François Flahault, *op. cit.*, p. 74.

[26] În articolul *Remarques sur l'interprétation des énoncés selon Paul Grice*, „Communications", p. 80–93.

[27] D. Wilson, D. Sperber, *op. cit.*, p. 89. Recunoaştem aici o formulare primară a ceea ce va deveni mai târziu *teoria pertinenţei*, teorie care, fiind formulată mai întâi, în 1986, în lucrarea *Relevance. Comunication and cognition* (trad. fr. *La Pertinence. Communication et cognition*, Paris, Minuit, 1989), cunoaşte la ora actuală o puternică diseminare în cadrul studiilor de pragmalingvistică.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

În viziunea lui Wilson şi Sperber, această axiomă, dublată şi de corolarul conform căruia „implicaţiile logice puse în valoare de forma enunţului sunt cele mai pertinente”[28], devine o grilă de interpretare a interacţiunilor verbale mult mai exactă şi, mai ales, mult mai relevantă decât maximele conversaţionale considerate în ansamblu, ea reuşind să explice unele efecte ale formei enunţului asupra interpretării sale, efecte care au fost ignorate de Grice.

Cele două luări de poziţie prezentate mai sus nu au fost singurele critici aduse principiului cooperativ, în forma consacrată în care a fost prezentat de fondatorul său. Mai amintim aici şi constatările conform cărora maximele conversaţionale pot fi considerate drept nişte reguli a căror punere în practică reprezintă o activitate destul de banală, precum recomandările unui profesor de compoziţie (G. Green) sau că, în fond, acestea nu au nimic de a face cu realitatea concretă, cotidiană, de desfăşurare a interacţiunilor verbale, ci descriu mai degrabă o situaţie ideală, în cadrul căreia orice conversaţie devine, prin respectarea *tale quale* a regulilor în cauză, o activitate extrem de plictisitoare pentru indivizii care participă la derularea sa (S.C. Levinson)[29].

În ceea ce ne priveşte, trebuie să recunoaştem meritele reale pe care teoria lui Grice le-a avut în dinamizarea abordărilor atât la nivel practic, dar şi teoretic consacrate analizei discursului sau celei a conversaţiei. Venind în continuarea teoriei actelor de limbaj, mai ales prin dezvoltarea noţiunii de «ilocuţionar» (care se regăseşte în noua ipostază sub forma noţiunii de «implicatură»), teoria britanicului constituie un pas înainte în direcţia unei mai bune înţelegeri a acelor caracteristici ale evenimentelor verbale ce fac din acestea momente importante în structurarea şi desfăşurarea socialului, considerat dintr-o perspectivă profund interacţionistă. În fond, însă, putem spune că ceea ce reuşeşte Grice prin intermediul principiului cooperării nu este altceva decât să realizeze o primă formulare a ceea ce Coşeriu va statua mai târziu ca fiind una din dimensiunile fundamentale ale limbajului: *alteritatea*. Cooperarea interactanţilor la nivel discursiv în scopul eficientizării acţiunii de interpretare a sensurilor puse în joc reprezintă manifestarea alterităţii limbajului, adică a nevoii participanţilor de a fi consideraţi parteneri cu drepturi egale în interiorul „contractului” social manifestat la nivel comunicativ.

În plus, dorind să fim consecvenţi cu linia argumentativă formulată şi adoptată încă de la începutul lucrării de faţă, în conformitate cu care agonalul constituie o dimensiune fundamentală a interacţiunilor verbale, credem că, dacă e să discutăm principiul cooperării prin prisma raportului *structură de*

[28] *Ibidem*, p. 92.

[29] Apud Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare*, p. 46.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

adâncime/structură de suprafață, acesta ar activa exclusiv la nivelul structurii de suprafață, structura de adâncime fiind ocupată în întregime de valențele agonale ale schimburilor conversaționale. La acest nivel al problematizării, însăşi distincția *conflict/cooperare* îşi pierde relevanța, ceea ce reuşeşte să realizeze întreg arsenalul de reguli, constrângeri sau ritualuri ce acționează la nivelul schimburilor verbale fiind o cât mai eficientă gestionare a potențialului conflictual presupus ca implicit majorității interacțiunilor verbale. Dacă se vorbeşte de preeminența principiului cooperării, nu putem să acceptăm această idee decât la nivelul structurii de suprafață, acolo unde nevoia continuării fluxului conversațional face ca, într-adevăr, participanții să încerce să-şi camufleze fie divergențele de opinii, fie nevoia acută de a-şi valoriza propriul statut social prin mijloace directe, aşadar, cu un potențial conflictual evident[30]. Însă, deşi camuflate, valențele agonale reuşesc să structureze în cea mai mare parte conversațiile cotidiene, prin aceea că fiecare participant la o interacțiune verbală va încerca să confere acesteia structura care îl avantajează cel mai mult, atât la nivel formal, cât şi la cel tematic.

Dorim să exemplificăm cele susținute până acum printr-o secvență conversațională excerptată dintr-o interacțiune mai amplă, desfăşurată între nişte colegi aflați în cancelaria unei unități de învățământ (aşadar, un context în care premisele cooperării sunt, cel puțin în principiu, asigurate):

„**A:** mă rog, da' cazarea↓ de exemplu↓ o plătesc EI↑ sau o plăteşti TU↓ că nu scrie aici.
B: < CIT pentru informații suplimentare sunați [la>
A: [a: deci pot să dau telefon şi să ți se spună cît te costă cazarea↓ că dacă scriau aicea↓ era prea: aşa.
B: s-au gîndit că zece dolari deja e prea mult.
A: prînz# la revedere.# aşa e↓ plăteşti tu absolut tot.
B: decît masa pe care am avut-o la greci↑
A: CE masă ați avut la greci.
B: ce MAsă.
A: zi-mi. a fost bună sau rea↑ că nu-nțeleg.
B: rea a fost.
A: de CE a fost rea.
B: pentru că nu mi-a plăcut. era o sala[tă care avea
C: [salată cu castravete↓ [lămîie ă:
+ B: [iaurt↓
+ C: smîntînă↓
A: deci era foarte sănătoasă. şi↑
[...]

[30] La acest nivel, putem spune că funcția de bază a principiului cooperării se suprapune într-o oarecare măsură atributelor funcției fatice din modelul lui Jakobson, fiecare având ca principal scop acela de a asigura şi, respectiv, verifica calitatea „conexiunii" dintre participanții la dialog, conexiune fără de care nu se poate vorbi de reuşita unei interacțiuni verbale.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

C: CE preţ aveau portocalele. sucul era ieftin?
B: sucul de portocale↓ mă rog↓ noi l-am luat la un bar şi am dat o mie de drahme ceea ce-nseamnă vreo şaptezeci de mii de lei.
A: CÎT era.
B: douăsute cinzeci de mililitri.
C: erau mai ieftine astă-vară astea. CE-i aia. Uite o ciocănitoare. uite↓ o vezi?
B: tucutucutucu. Da. hai mută-te-n faţă.
C: era prea multă linişte aici.
((**C** şi **B** vorbesc despre ciocănitoare, dar nu se aude))
A: şi v-au asigurat trei mese pe zi sau asta era:
C: stai că se uită la ciocănitoare
A: hai măi↓ las-o-n colo [sic!] de ciocănitoare
B: nu. nu ne-au asigurat trei mese pe zi# a fost micu dejun inclus în preţu cazării↓ care era /bed end brekfăst/" (IVLRA, p. 70–72).

Suntem în cazul de faţă în prezenţa unei secvenţe de tip narativ-descriptiv, cu un conţinut caracterizat printr-un grad ridicat de „informativitate": unul dintre participanţi doreşte să afle detalii în legătură cu condiţiile de cazare/masă de care a beneficiat interlocutorul la un simpozion internaţional. Deşi, la nivelul structurii de ansamblu, principiul cooperării este respectat (dovada cea mai evidentă în acest sens fiind continuitatea lanţului discursiv, fără sincope majore care să perturbe respectiva linearitate), trebuie să constatăm că aceasta se face în ciuda transgresării evidente a unora dintre maximele conversaţionale enumerate de Grice. Unul dintre punctele „critice" ale respectării acestora îl reprezintă, în interiorul secvenţei citate, următorul schimb: „**B:** decît masa pe care am avut-o la greci↑ / **A:** CE masă aţi avut la greci. / **B:** ce MAsă", în care, conform teoriei lui Grice, ar fi încălcate nu mai puţin de trei din cele patru maxime: maxima cantităţii (informaţia vehiculată de **B** este insuficientă satisfacerii curiozităţii interlocutorului **A**), maxima relaţiei (asistăm în acest punct la o redirecţionare a conversaţiei spre un alt subiect, care, deşi „relaţionat" iniţial cu precedentul, va canaliza conversaţia spre un cu totul alt domeniu), dar mai ales maxima modalităţii, prin opţiunea pe care locutorul **B** o face în sensul utilizării unei exprimări obscur-ambigue a conţinutului mesajului, prin implicarea în construirea acestuia a componentei suprasegmentale, reprezentată în cazul de faţă prin accentul emfatic – un accent prin excelenţă polisemantic.

În ceea ce priveşte efectele pe care nerespectarea ultimei maxime le are asupra continuităţii discursive, trebuie să constatăm că, departe de a o obstrucţiona, aceasta are, dimpotrivă, un efect catalizator asupra derulării secvenţei în cauză, o dovadă peremptorie în acest sens fiind succesiunea „în cascadă" a schimburilor verbale ce urmează respectivului moment critic. Aşadar, avem în cazul de faţă o situaţie clară în care principiul agonal aferent structurii de adâncime contribuie decisiv la dinamizarea parcursului conversaţional, dinamică la baza căreia se află acţiunea centrifugă a doi vectori: nevoia de a fi în posesia unei cantităţi de

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

informație optime, care să confere stabilitate statutului discursiv al locutorului /vs/ strategia interlocutorului de a-şi vinde respectiva informație în condiții dintre cele mai avantajoase, pentru a-şi valoriza astfel cât mai mult poziția dominantă în cadrul actului comunicativ.

Revenind la secvența ilustrativă de mai sus, putem observa că nici atunci când intervin încălcări destul de dure ale maximelor conversaționale, datorate acțiunii unor factori externi (în cazul de față, apariția bruscă a unei păsări distrage în totalitate pe unii dintre interlocutori de la subiectul inițial al conversației pentru a se „dedica" noului subiect, moment în care se produce o surclasare categorică a maximei relației), nu sunt înregistrate efecte negative majore la nivelul continuității comunicative. Singurul aspect care se poate constata este cel al intensificării din partea interlocutorului a eforturilor discursive orientate centripet („**A:** hai măi↓ las-o-n colo [sic!] de ciocănitoare"), acțiune ce are drept scop repoziționarea conversației între cadrele inițiale, agreate şi confirmate de comun acord de către participanți. În aceste condiții, putem spune că transgresarea maximelor principiului cooperării nu reprezintă neapărat un pericol la adresa stabilității interacțiunilor verbale, ea stând, dimpotrivă, la baza continuității conversaționale, prin caracterul profund creativ (creativitate situațională, în mod special) pe care îl implică această dimensiune agonală a actelor comunicative.

Raportul *conflict/cooperare* a fost luat în discuție de numeroşi lingvişti care s-au aplecat asupra structurii conversației, fiecare dintre aceştia venind cu propria metodologie în studiul subiectului în cauză. Astfel, Catherine Kerbrat-Orecchioni analizează respectivul raport din perspectiva celor două tipuri de axe ce se stabilesc în cadrul unei relații interpersonale: a) *axa orizontală*, care are plasată la o extremă noțiunea de „distanță", iar, la cealaltă, noțiunea de „familiaritate" (sau „intimitate"), axă ce poate fi considerată ca *simetrică* din punctul de vedere al tipului de comportament adoptat de cei doi protagonişti (în sensul că, în general, ambii folosesc fie un comportament familiar, fie unul distant); b) *axa verticală*, activată în cazul în care partenerii au poziții ierarhice diferite, ei conlucrând de pe poziții inegale în interiorul conversației. Această axă are la un capăt poziția „înaltă", „dominantă", la celălalt capăt aflându-se poziția „joasă" sau „dominată"; din acest punct de vedere, distanța verticală fiind, spre deosebire de cea orizontală, una profund *asimetrică*, putând fi caracterizată prin termeni precum „putere", „ierarhie" sau „dominare". O precizare importantă a autoarei se referă la faptul că atât distanța orizontală, cât şi cea verticală funcționează gradual, în sensul că, de cele mai multe ori, interacțiunile verbale îmbină în grade diferite distanța şi familiaritatea (pentru axa orizontală) sau poziția dominantă cu cea dominată (pentru axa verticală)[31].

[31] Prezentarea detaliată a întregii problematici legate de tipologia relațiilor ce se stabilesc în situație de interacțiune verbală poate fi urmărită în Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 9–155 (idei reluate în Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, p. 41–49).

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

Aceasta este, de altfel, şi poziţia majorităţii specialiştilor care se ocupă cu analiza interacţiunilor verbale şi care sunt de acord că acestea implică atât un „efort de colaborare" în direcţia asigurării unei „sincronizări interacţionale" între partenerii de dialog, cât şi o dimensiune competitivă, mulţi dintre ei mergând până a considera conflictul ca fiind plasat chiar în mijlocul proceselor interacţionale, ca potenţator al oricărei activităţi discursive, în deplină concordanţă cu ideea lui Jacques Moeschler, conform căreia:

> „Atunci când toată lumea este de acord, nu mai este nimic de spus; când există dezacord, discuţia este posibilă"[32].

Autoarea franceză, acceptând şi ea această poziţie ce stipulează faptul că, în fond, „cooperarea şi conflictul sunt două componente în mod egal necesare continuării unui dialog", de unde decurge şi

> „statutul paradoxal al dialogului: continuarea sa se situează undeva între armonie şi cacofonie, «irénè» şi «agôn», recunoaştere a unei identităţi şi revendicare a unei diferenţe"[33],

înclină, în cele din urmă, balanţa în favoarea stabilirii preeminenţei cooperării asupra conflictului. Plasându-se, aşadar, printre „optimiştii comunicării", Kerbrat-Orecchioni afirmă că, în ceea ce priveşte opoziţia noţională *cooperare/conflict*, aceasta este asimetrică[34], „cooperarea fiind mai importantă decât conflictul, care este «marcat» în raport cu cooperarea"[35], acest fapt fiind cu atât mai evident cu cât şi în cazul unei comunicări conflictuale este nevoie de cooperare – o dimensiune necesară, în fond, desfăşurării oricărei activităţi interacţionale.

Referitor la poziţia exprimată mai sus (şi în concordanţă cu aceeaşi linie argumentativă asumată de noi până acum), trebuie să spunem că, în principiu, suntem de acord cu ideile susţinute de autoarea franceză, mai ales în ceea ce priveşte necesitatea cooperării la nivel interacţional. Interesaţi în mod direct de continuarea unei conversaţii începute sub semnul acordului reciproc (fiind evident faptul că, fără existenţa unui asemenea acord incipient, interacţiunea nu ar fi avut nicio şansă să poată continua), participanţii vor coopera pe parcursul întregului act

---

[32] Moeschler, *Argumentation et conversation*, p. 153.

[33] Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 149.

[34] Tot despre o asimetrie la nivelul structurii discursive vorbeşte şi Dominique Maingueneau, referindu-se de această dată la relaţia ce se stabileşte între locutor şi interlocutor din punctul de vedere al producerii şi, respectiv, al interpretării unei secvenţe comunicative: „Orice act de limbaj este în mod funciar *asimetric*: cel care interpretează enunţul îi reconstruieşte sensul plecând de la indicii daţi de respectivul enunţ, dar nimic nu ne garantează că ceea ce el reconstruieşte coincide cu reprezentările enunţătorului"; vezi *Analyser les textes de communication*, Paris, Nathan, 2000, p. 6. Orice proces de factură hermeneutică include, aşadar, o latură agonală, dată de tensiunea instaurată între cei doi poli cu statute asimetrice care generează activitatea discursivă.

[35] Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 151.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

discursiv, în scopul finalizării intențiilor cu care fiecare a pornit la drum. Însă tocmai acest nivel al *intențiilor* reprezintă, după părerea noastră, punctul central de unde se poate formula o abordare adecvată a principiilor ce guvernează orice activitate comunicativă, în sensul că promovarea cooperării discursive nu reprezintă altceva pentru partenerii la o conversație decât o premisă a validării propriilor strategii argumentative, fiind un fapt de ordinul evidenței că doar printr-o continuitate la nivelul schimburilor verbale respectivele strategii vor putea avea câștig de cauză.

Cât privește faptul că, așa cum este văzută activitatea comunicativă în cadrul teoriei de mai sus, conflictul este marcat în raport cu cooperarea, putem accepta această idee doar dacă, printr-un joc imaginativ, o transpunem la nivel figurativ sub forma unei imagini „telurice", în care „scoarța terestră" a cooperării, văzută ca simbol al structurii de suprafață, este „marcată" din loc în loc de „erupțiile vulcanice" ce denotă puternica „activitate seismică" din structura de adâncime a oricărui univers discursiv, activitate generată, așa cum am mai menționat până acum, de nevoia indivizilor de a-și valoriza la nivel verbal propria personalitate. Acceptând această metaforă „telurică", trebuie să precizăm faptul că ceea ce ne interesează pe noi în analiza interacțiunilor verbale este în primul rând structura de adâncime a acestora, altfel spus, principiile ce fac posibilă existența unei conversații în condiții concrete de desfășurare, așadar contextualizate din punct de vedere social. Or, din această perspectivă, credem că acordarea unui statut privilegiat acelei tensiuni discursive ce este camuflată în spatele unei interacțiuni verbale devine esențială pentru o înțelegere adecvată a oricărei dinamici conversaționale. Nedorind să ne plasăm neapărat printre „pesimiștii" comunicării, acordăm totuși un loc important, în strategia noastră argumentativă, disensiunilor constitutive ce structurează orice univers discursiv. Însă nu vedem în noțiunea de «conflict» o înfruntare a persoanelor la nivel corporal, ci la cel al ideilor, altfel spus, optăm pentru o variantă „soft" a agonalului, ceea ce ne permite să ne plasăm mai degrabă pe o poziție *realistă* în ceea ce privește analiza conversațională. Ajunși în acest punct al demersului nostru, putem afirma că, dacă acceptăm ideea analizei interacțiunilor verbale în termeni de *structură de suprafață/structură de adâncime*, opoziția dintre *pesimiști* și *optimiști* ai conversației va avea aceeași soartă cu cea a raportului *conflict/cooperare*, în sensul că ea își pierde relevanța la nivelul structurii de adâncime, acolo unde, dacă e să privim realist lucrurile, agonalul constituie elementul potențator al oricărei interacțiuni verbale.

Tot în legătură cu raportul amintit, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu constată (mergând pe aceeași linie a diferențierii graduale a diferitelor tipuri de interacțiuni pe care o adoptă și Kerbrat-Orecchioni[36]) că cele două elemente ale sale pot fi

[36] Idee prezentă și la Uli Windisch, în lucrarea *Le K.O. verbal. La communication conflictuelle*, Lausanne, L'âge d'homme, 1986, p. 95–105.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

reprezentate ca cei doi poli ai unei axe discursive între care se regăsesc o mare varietate de forme conversaţionale de tranziţie, construite pe un amestec, în proporţii diferite, între cele două tipuri de „atitudine" comunicativă. În plus, autoarea, însuşindu-şi poziţia lui Grice, precizează că

> „majoritatea formelor de interacţiune conflictuală satisfac condiţia de raţionalitate, definitorie pentru funcţionarea principiului cooperativ, şi maximele acestui principiu. Interlocutorii îşi «joacă» rolurile ştiind că «scenariile» unor astfel de forme nu implică negocierea unei soluţii mutual acceptabile [...], ci sublinierea diferenţelor şi uneori chiar augmentarea acestora. Dezacordul este programatic, este o regulă constitutivă (în termenii lui Searle), privită ca atare de participanţi. El reprezintă tipul structural nemarcat, în timp ce acordul este tipul marcat, prefaţând frecvent o amplificare a dezacordului într-o secvenţă ulterioară"[37].

Se poate observa că, şi în cazul de faţă, analiza raportului *conflict/cooperare* este făcută printr-o abordare scalară a interacţiunilor verbale, în sensul că cei doi termeni ai raportului generează, în principiu, tot atâtea tipuri de discurs, care pot evolua ulterior, prin combinaţia variată a acestora, spre numeroase tipuri hibridate.

În ceea ce ne priveşte (şi reluând şi în cazul de faţă argumentele prezentate mai sus), suntem de părere că un asemenea punct de vedere aplicat comportamentului comunicativ cotidian se opreşte exclusiv şi în mod inerent la nivelul aceleiaşi structuri de suprafaţă, acolo unde, într-adevăr, satisfacerea condiţiei de raţionalitate[38] (redată la nivel discursiv sub forma principiului cooperativ şi a maximelor acestuia) este esenţială pentru asigurarea continuităţii lanţului discursiv. Însă, aşa cum afirmam şi până acum, credem că, la nivelul structurii de adâncime (nivel a cărui relevanţă este decisivă pentru demersul nostru ce are ca principal scop precizarea factorilor constitutivi ai unui schimb conversaţional), ceea ce devine definitoriu din punctul de vedere al dinamicii structurilor verbale este prezenţa acelui *principiu agonal* asupra căruia am insistat pe parcursul acestei lucrări şi a cărui funcţie principală este aceea de a mobiliza întreg arsenalul argumentativ de care dispune vorbitorul la un moment dat, arsenal care poate fi echivalat cu ceea ce este cunoscut în terminologia de specialitate a pragmalingvisticii sub denumirea de *competenţă comunicativă*. Acest principiu se manifestă, în primul rând, sub forma dorinţei vorbitorului de a-şi conserva sau, dimpotrivă, repoziţiona la un nivel superior pe scara socială propriul capital de imagine de care dispune la un moment dat, acest interes fiind expresia directă a

[37] Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare*, p. 64–65.

[38] Ţinând cont de faptul că aceeaşi condiţie a raţionalităţii subiacente comportamentului actorilor implicaţi în orice activitate socială reprezintă o caracteristică definitorie a jocurilor strategice analizate în cadrul teoriei jocurilor, putem spune că principiul raţionalităţii devine în aceste condiţii un *arhi-principiu* înglobat în arsenalul conceptual al unora dintre cele mai importante teorii aplicate dinamicii realităţii sociale.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

determinării sociale pe care fiecare individ o are de gestionat la nivelul activităților cotidiene.

Însă pertinența statuării unui astfel de principiu poate fi validată și dintr-o altă perspectivă, mult mai abstractă, și anume aceea a *intenționalității* ce caracterizează orice manifestare a comportamentului uman, așa cum apare această proprietate formulată în cadrul demersului cognitivist al lui John Searle[39]. Urmând direcția amintită, putem afirma că, fie că atribuim interacțiunilor verbale perspectiva restrânsă a intenționalității, conform căreia performarea oricărui act de limbaj «are intenția de» a modifica o anumită stare de lucru preexistentă, fie că le includem în cadrul perspectivei lărgite asupra intenționalității, văzută de această dată ca o proprietate «de a trimite la» obiecte sau stări de lucruri, altfel spus ca o capacitate biologică fundamentală a spiritului de a pune organismul în raport cu lumea, comportamentul uman își presupune ca inerentă dimensiunea intențională, ceea ce-i conferă un profund caracter agonal, înțeles ca relaționare cu și/sau modificare a unei anumite stări de lucru.

Limbajul, ca dimensiune fundamentală a umanului și, în același timp, principal mijloc prin care individul este pus în relație cu mediul înconjurător, reprezintă poate domeniul unde acest tip de agonal existent la nivelul intențional al comportamentului uman este cel mai bine pus în evidență, o dovadă în acest sens fiind maniera în care Wittgenstein considera jocurile de limbaj o activitate *intențională* guvernată de reguli sau, tot la acest nivel al discuției, definirea de către Searle a limbajului drept „comportament intențional guvernat de reguli convenționale"[40]. Așadar, *vectorializarea* intenționalității presupusă ca implicită limbajului prin intermediul unui cadru reglementativ reprezintă o idee recurentă în cercetările dedicate acestui aspect. În plus, un alt nivel la care prezența intenționalității se face masiv resimțită este cel al argumentării discursive, relația *argumentare-intenționalitate* fiind una de *consubstanțialitate*, în condițiile în care poate cea mai clară confirmare a intenționalității comportamentului comunicativ o găsim tocmai în caracterul profund *strategic* al conversațiilor cotidiene.

2.2. Acestea fiind cele câteva observații pe care am considerat necesar să le formulăm în legătură cu principiul cooperării din perspectiva propriului demers, ne vom opri în cele ce urmează asupra celui de al doilea principiu apreciat ca determinând în mod decisiv orice activitate discursivă, și anume *principiul politeții*.

Ca fenomen social, politețea este destul de greu de definit, în primul rând datorită faptului că formele sale de manifestare sunt extrem de eterogene, variind în funcție de diverși factori de ordin spațial, temporal, social sau individual. Din

[39] John Searle, *L'Intentionalité. Essai de philosophie des états mentaux*, traduit de l'américain par Claude Pichevin, Paris, Les Éditions de Minuit, 1983.

[40] Idem, *Les actes de langage*, Paris, Hermann, 1972, p. 56.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

punctul de vedere al accepţiunii curente, politeţea este înţeleasă preponderent sub aspectul său *prescriptiv*, ea fiind strâns legată de analiza normelor comportamentale active în cadrul unei anumite comunităţi date. Considerată drept o transpunere la nivel comportamental a conceptului de «savoir-vivre», fenomenul în cauză a fost pentru o lungă perioadă de timp asociat aproape exclusiv acelor „reguli de civilitate"[41] ce reglementau activităţile cu caracter social, fiind perceput ca sinonim cu termenii de «deferenţă» şi «etichetă» şi constituind, în consecinţă, subiectul unei bogate literaturi de specialitate, centrate asupra descrierii normelor de conduită în societate.

Încercarea (destul de recentă) de a transforma politeţea într-un subiect relevant din punct de vedere ştiinţific este în strânsă legătură cu redirecţionarea sferei de interes dinspre politeţea văzută ca respectare a unor maniere comportamentale, înspre o analiză detaliată a modalităţilor lingvistice de manifestare proprii. Primele concretizări ale acestei turnúri se conturează începând cu mijlocul anilor '70 ai secolului trecut, atunci când, constatând că „politeţea [...] este un fenomen pertinent din punct de vedere lingvistic"[42], autori precum R. Lakoff, G. Leech, S. Levinson şi P. Brown (pe care Kerbrat-Orecchioni îi consideră ca făcând parte din „prima generaţie" de cercetători ce au luat în considerare latura lingvistică a politeţii) transformă studiul acesteia într-un adevărat câmp teoretic, încercând, pe de o parte, să construiască un model general al politeţii (sub forma unui sistem unificat de reguli), iar, pe de altă parte, să urmărească şi să descrie modalităţile în care aceste reguli funcţionează la nivelul interacţiunilor verbale cotidiene. Abordată din această perspectivă a dimensiunii sale lingvistice, politeţea va fi considerată de acum înainte drept o „constantă a comportamentului comunicativ"[43], centrată în mod definitoriu pe acţiunea de eficientizare a comunicării interpersonale.

Dacă, aşa cum am menţionat deja, primele consideraţii făcute asupra politeţii vizau în mod special latura sa prescriptivă – acest fapt devenind, în consecinţă, o caracteristică a respectivei etape –, trebuie să precizăm că, în marea lor majoritate, şi noile abordări de tip lingvistic ale politeţii se plasează sub semnul unui numitor comun, şi anume acela al *raţionalităţii* activităţilor comunicative, aşa cum apare el formulat în teoria lui Grice. Considerat drept un complement al principiului cooperativ, principiul politeţii se revendică de la aceeaşi viziune teleologică asupra comunicării umane, văzută ca o activitate orientată spre îndeplinirea unor scopuri. Astfel concepute, interacţiunile verbale sunt marcate decisiv de imperativul cooperării interpersonale la nivel discursiv, cooperare care, în aceste condiţii,

[41] Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 161.

[42] *Ibidem*, p. 160.

[43] Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare*, p. 66.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

devine un semn al asumării acelei raționalități implicite ce caracterizează orice comportament comunicativ.

În continuare, vom încerca să prezentăm pe scurt principalele teorii în domeniu, scoțând în evidență mai ales acele atitudini hermeneutice și idei teoretice care fac din politețe o activitate puternic reglementată, ce conferă interacțiunilor verbale o funcționare în mod definitoriu ritualizată, această atitudine analitică fiind adoptată de noi în perspectiva ideii de a contribui astfel la consolidarea propriei viziuni de tip agonal asupra conversațiilor cotidiene.

2.2.1. Una dintre primele încercări de redefinire a politeții dintr-o perspectivă marcat pragmatică este cea a lui Robin Lakoff, autoare etichetată de Kerbrat-Orecchioni drept „o pionieră în materie"[44]. Încercând să valorifice sugestia lui Grice, conform căreia pe lângă cele patru maxime conversaționale mai pot fi adăugate și altele, acest autor specificând, drept exemplu, pe cea care ar corespunde imperativului „fiți politicoși!" (cf. **2.1**), Lakoff își însușește ca atare respectiva sugestie și încearcă să o pună în practică. Astfel, autoarea concepe competența pragmatică a interlocutorilor ca răspunzând în mod necesar unui număr de două imperative: 1) „fii clar!" și 2) „fii politicos!". Dacă primul imperativ stă la baza formulării *regulilor conversației* (corespunzătoare celor patru maxime ale principiului cooperativ), necesitatea respectării celui de al doilea imperativ va duce la stabilirea *regulilor politeții*, în număr de trei: a) *regula formalității*, b) *regula ezitării* și c) *regula egalității* sau a *camaraderiei*.

Prima regulă de politețe cere participanților păstrarea distanței pe parcursul unei conversații (engl. *keep aloof*), fapt realizabil prin utilizarea unor mărci discursive cum ar fi construcțiile impersonale, pronumele de politețe, titlurile onorifice etc. În plus, această regulă recomandă evitarea unor subiecte ce fac referire la unele aspecte de ordin personal sau, cu atât mai mult, intim legate de viața interactanților, asemenea subiecte contrastând puternic (altfel spus, nefiind pertinente din punct de vedere pragmatic) cu distanța recunoscută și asumată ca atare de participanți între propriile poziții de pe scara valorii sociale.

A doua regulă presupune ca receptorului să i se acorde din partea emițătorului posibilitatea unei alegeri (engl. *give options*), aspect funcțional de această dată atunci când între participanții la schimbul conversațional există o similitudine din punctul de vedere al statutului social deținut de fiecare în parte, ei nefiind, totuși, apropiați. Respectarea acestei reguli se face prin apelul la unele mărci lingvistice, cum ar fi:

– exprimarea unor imperative sub formă interogativă;

– utilizarea eufemismelor;

[44] Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 183.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

– folosirea unor formule de minimalizare a conținutului aserțiunilor produse, de tipul „într-un fel", „într-un anumit sens", „într-o anumită măsură" etc.

– utilizarea unor cuvinte precum „cred", „îmi închipui", „presupun" etc., ce acordă receptorului posibilitatea de a adera sau nu la afirmațiile emițătorului.

În sfârşit, a treia regulă, valabilă între parteneri cu statut egal sau, în cazul existenței unei inegalități în acest sens, trebuind să fie inițiată de partenerul cu un statut social superior, cere locutorului un comportament care să-l facă pe interlocutor să se simtă în largul său (engl. *show sympathy*). Această funcție poate fi îndeplinită prin apelul la unele mărci lingvistice, cum ar fi:

– utilizarea pronumelui de persoana a II-a singular;

– folosirea prenumelor sau a hipocoristicelor în timpul conversației;

– apelul la unele formule care, lipsite de un referent reperabil, ajută la stabilirea unor relații amicale, cum ar fi: „înțelegi", „între noi fie vorba", „ştii", cu varianta „ştii (foarte) bine că" etc.

Fiind considerate de Kerbrat-Orecchioni ca neavând o coerență internă care să le confere posibilitatea unei perspective sistemice asupra politeții[45], formularea acestor reguli a avut, totuşi, consecințe importante în direcția unei noi înțelegeri a respectivului fenomen, mai ales prin depăşirea perspectivei formalizante din care acesta era aproape exclusiv analizat.

2.2.2. Un alt model al politeții este cel propus de P. Brown şi S. Levinson, într-un studiu apărut inițial în anul 1978[46] şi reluat, apoi, într-un volum aparte, în anul 1987[47], acest model fiind considerat de majoritatea specialiştilor în domeniu drept cea mai coerentă teorie pragmatică a politeții.

Punctul de plecare în configurarea modelului celor doi autori îl constituie încercarea de corelare a două direcții distincte de analiză a interacțiunilor la nivel social: pe de o parte, este vorba de ipoteza raționalității comportamentului uman, împrumutată din teoria cognitivistă a lui H.P. Grice, conform căreia orice persoană implicată într-o activitate comunicativă va alege cele mai potrivite mijloace pentru a-şi atinge propriile scopuri, de cealaltă parte aflându-se interacționismul simbolic al lui Erving Goffman[48], de unde sunt împrumutate conceptele de «față» şi de «teritoriu», concepte care vor deveni în noua ipostază «positive face» şi, respectiv, «negative face». *Fața pozitivă*[49] corespunde nevoii individului de a-şi valoriza la

[45] *Ibidem*, II, p. 183.

[46] *Universals in Language Usage. Politeness Phenomena*, în E.N. Goody (ed.) *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, p. 56-289.

[47] *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

[48] Recunoştința celor doi autori pentru ilustrul lor înaintaş este exprimată în mod categoric prin dedicația aflată pe pagina de gardă a volumului: „To the memory of Erving Goffman".

[49] Referitor la conceptul de «față» (engl. *face*), există mai multe opinii în legătură cu posibilitatea traducerii lui în limba română. Astfel, dacă Maria Carpov îl echivalează cu sintagma

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

maxim statutul social printr-o serie de acțiuni menite a impune partenerilor de dialog un set de imagini favorabile referitoare la propria personalitate – această noțiune având, în consecință, un puternic caracter sociopet[50] –, în timp ce *fața negativă*, de orientare sociofugă de această dată, se referă la nevoia fiecăruia de a-și prezerva integritatea propriului teritoriu, conferindu-i o cât mai solidă „imunitate" la orice tip de intruziune.

O altă noțiune importantă în economia modelului luat în discuție este aceea redată prin sintagma *Face Threatening Act* („act amenințător pentru față"), cunoscut în terminologia de specialitate mai ales sub forma abreviată FTA. Formularea acestei noțiuni a fost rezultatul constatării, de către autorii în discuție, a faptului că majoritatea actelor verbale performate pe parcursul unei conversații au un potențial amenințător (chiar dacă de cele mai multe ori implicit) la adresa feței interactanților. Coroborând această constatare cu faptul că, în cadrul unei interacțiuni între doi locutori, sunt activate patru tipuri de fețe (câte o *față pozitivă* și una *negativă* pentru fiecare interlocutor), autorii repartizează actele de limbaj în patru categorii[51]:

1) acte amenințătoare pentru *fața negativă* a celui care le performează, aici intrând acte precum promisiunea, de exemplu, care presupune, din partea celui care

«imagine publică» (*Elemente pentru abordarea logicii subiectului interactiv*, în *Ipostaze ale interacțiunii*, coord.: Maria Carpov, Editura „Alma Mater", Bacău, 2004, p. 181), Liliana Ionescu-Ruxăndoiu susține că el este, „practic, imposibil de tradus în română într-o formă acceptabilă" (Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare*, p. 73, idee prezentă și în *Conversația. Structuri și strategii*, ediția a II-a, București, All, 1999, p. 107), autoarea traducând *negative face* prin «eul negativ» și *positive face* prin «eul pozitiv». Ambele soluții terminologice pot fi considerate, în principiu, rezonabile, prima punând accent pe alteritatea comunicării (și înscriindu-se, astfel, în tradiția goffmaniană a conceperii sinelui social printr-o permanentă raportare la Celălalt), în timp ce a doua se concentrează mai ales pe persoana locutorului în cadrul traseului conversațional, mai precis, la comportamentul pe care acesta trebuie să-l adopte în interiorul unei interacțiuni verbale. În ceea ce privește propria opțiune terminologică referitoare la subiectul în cauză, aceasta a fost determinată, într-o oarecare măsură, de participarea noastră întâmplătoare în calitate de martor la un dialog desfășurat între doi conducători auto de pe cursele de maxi-taxi, în timpul căruia unul dintre ei, dezavuând comportamentul duplicitar al unei a treia persoane (o cunoștință comună), a formulat următoarea afirmație la adresa acesteia: „Da, știu, el trebuie să-și facă fața, să pară cel mai corect". Intrând în discuție cu cei doi, am putut afla că expresia în cauză («a-și face fața», cu sensul 'a-și crea un anumit statut social') este destul de cunoscută și utilizată în mediul profesional în care ei activau. Exploatând pertinența lingvistică a acestor informații (pertinență validată cel puțin din perspectiva afirmației coșeriene conform căreia „vorbitorul are întotdeauna dreptate") și coroborând-o cu faptul că în lingvistica franceză cele două sintagme au fost transpuse ca atare («face positive» și «face negative»), am considerat că putem transpune, la rândul nostru, sintagmele în cauză prin *față pozitivă* și *față negativă*, ele fiind întru totul *transparente* la nivelul semantic atât pentru specialiștii în domeniu, cât și pentru majoritatea vorbitorilor de limbă română.

[50] Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare*, p. 74.

[51] Apud Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 169–170.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

o face, un angajament faţă de partenerul de conversaţie, angajament care poate fi considerat un act ce poate ameninţa pe viitor teritoriul emiţătorului, ca urmare a obligaţiei asumate o dată cu realizarea actul promisiv:

„**SS:** Adresa e Strada Coltei ↑ numărul douăzeşitrei.
LDJ: Coltei ↑ douăzeşitrei. [pronunţă pe silabe, scriind concomitent adresa]
SS: Da. Şi la interfon jos ↑
LDJ: Da: ↑
SS: E numărul douăzeci şi şepte. Da' o aştept eu jos" (CORV, p. 211).

2) acte ameninţătoare pentru *faţa pozitivă* a celui care le performează: scuza, autocritica, mărturisirea etc.:

„**C:** mă duc şi eu ↑ uşurel ↑ uşurel ↑ poati ↑ ++ [xxx] şi iar am uitat cum sî chiamî aia sî citesc oleacî. + mi-ai zis de trei ori.
B: lucrarea?
C: [xxx] cu domnu' profesor am stat ↑ am analizat ↑ nu lucrarea ↑ [xxx] dar am stat o datî ş_am analizat ↑ cum ar trebui sî fii referatili ↑ ştii ↓ + şî ++ domnu' credi cî li ştiu. ş_acuma mă chinui ↑ [xxx] ca sî parî c-am fost interesatî di sidi. adică c_am meditat asupra lor. cî na ↑
A: (Râde) da' stai liniştitî cî ↑ + domnu' ari memorii bunî.
C: da. asta ↑ pi asta mizez şi eu. + da' nu-i prea plăcut. nu-i prea ↑ (râde)" (CLRVA, p. 116).

3) acte ameninţătoare pentru *faţa negativă* a celui căruia îi sunt adresate, aici întrând atât violările teritoriale de tip nonverbal (nerespectarea regimului proxemic valabil pentru tipul de societate în care se desfăşoară actul verbal în cauză, agresiunile vizuale, sonore sau olfactive etc.), cât şi ameninţările teritoriale de tip verbal (întrebările indiscrete, ordinul, cererea, interdicţia etc.):

„**A:** CUM te cheamă.
E: haricleea.
A: ă::↑
B: haricleea. ce ↑ n-ai auzit de ea?
A: haricleea?
E: da.
A: eşti româncă?
B: cum adică dacă e româncă!
A: eu n-am auzit numele ăsta pîn-acuma.
B: e:
E: nu ştii de haricleea /darcle/?
A: CINE-a fost.
E: o cîntăreaţă de operă.
A: a:: d-aia n-am auzit de ea <@ c-a fost de operă > dacă era de altceva # şi CUM de ţi-au pus numele ăsta.
E: n-are nici o legătură cu muzica ↓ aşa că nu mai întreba" (IVLRA, p. 80–81).

4) acte ameninţătoare pentru *faţa pozitivă* a celui căruia îi sunt adresate: reproşul, critica, insulta, sarcasmul etc.:

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

„**A:** mi-ai sp- ⊥ m-ai întrebat CE vei face. <$_R$ vei fi preşedintele-> şi <$_R$ io ţi-am spus> NU: nu-mi trebui AŞA ceva:: ↓ însă nu am încoTRO în momentu_ă:sta ↑ federaţia NU POAte # să rămînă neconDU:să ↑ ştii că SÎNT probleme la nivel internaţional ↓ ştii din auzite ↓ eu ştiu [la modul conCRET
B: şi tu te <$_F$ şi tu te sacri:fici>
A: exact.
B: şi tu te sacrifici
A: exA:CT
B: [şi-o vei conduce tu.
A: [exA:ct. exA:CT.
B: [hai să <$_Z$ nu
A: [exA:CT.
+B: exageră:m > că: nu [sîntem copii aicea" (IVLRA, p. 192).

Prezenţa unei tipologii atât de dezvoltate de acte ameninţătoare adiacente activităţilor conversaţionale pare, la o primă constatare, deconcertantă pentru un analist al dinamicii interacţiunilor verbale, fiind destul de greu de explicat cum pot, totuşi, interlocutorii să-şi realizeze scopurile (de cele mai multe ori divergente) pentru care au căzut de acord să înceapă un schimb verbal, pentru că – fapt de ordinul evidenţei, de altfel –, cu toată această tensiune inter- şi intradiscursivă, fluxul comunicativ reuşeşte, aproape în mod paradoxal, să-şi urmeze traseul. Soluţia acestei dileme este găsită de autorii invocaţi prin preluarea şi adaptarea noţiunii de «figuraţie» („face-work") din teoria lui Goffman, care va fi înţeleasă în cadrul propriei teorii ca o puternică activitate *strategică*, în sensul că tensiunea generată ca urmare a producerii aproape inevitabile a unor FTA este ţinută sub control prin elaborarea unor *strategii ale politeţii*, menite să diminueze potenţialul ameninţător al actelor de limbaj performate de participanţii la universul discursiv. Datorită faptului că există un număr important de strategii dintre care interlocutorii pot alege (la acest nivel fiind în mod direct solicitată creativitatea fiecărui individ în parte), opţiunea pentru una sau alta dintre acestea se face în funcţie de trei factori (Brown şi Levinson):

– distanţa socială care există între interlocutori (corespunzătoare unei relaţii interpersonale de tip orizontal);

– relaţia de putere stabilită între participanţi (corespunzătoare unei relaţii interpersonale de tip vertical);

– nivelul gravităţii unui FTA.

Modelul lui Brown şi Levinson a suscitat numeroase atitudini critice (poate şi datorită faptului că este cel mai complex dintre toate modelele propuse până acum, fapt ce îl face, în acelaşi timp, şi destul de vulnerabil, toţi cei care se raportează la el dorind, în acelaşi timp şi aproape inevitabil am spune, să-l ajusteze cu ajutorul propriilor viziuni asupra fenomenului în cauză). Dintre acestea amintim aici numai pe acelea formulate de Kerbrat-Orecchioni, care, deşi recunoaşte faptul că modelul celor doi constituie

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

„în mod incontestabil la ora actuală cadrul teoretic cel mai coerent şi mai puternic, inspirând, în consecinţă, cel mai mult cercetările recente din domeniu"[52],

îşi exprimă următoarele rezerve[53]:

a) teoria în cauză nu distinge în mod clar între principii *A*[*alocutor* sau «Alter»]-*orientate* şi principii *L*[*locutor*]-*orientate* (altfel spus, între principii orientate spre interlocutor şi, respectiv, principii orientate spre locutor);

b) această concepţie este exclusiv şi excesiv *negativă*, fundamentându-se în întregime pe noţiunea de FTA, chiar şi politeţea pozitivă fiind considerată ca performare a unui FTA, însoţită, însă, de o acţiune reparatorie; în ceea ce ne priveşte, această remarcă este cea mai „stimulativă" pentru propriul model, însă nu în sens... pozitiv, ci în unul negativ, şi anume al provocării şi declanşării propriei noastre contra-argumentări la adresa criticii în cauză. Însă asupra acestui aspect vom reveni în finalul lucrării, după ce vom prezenta, pe scurt, şi alte modele de analiză a politeţii la nivel lingvistic;

c) inventarul strategiilor evocate de Brown şi Levinson poate fi considerat destul de anarhic, iar clasamentul acestora, destul de arbitrar, unul dintre motive fiind

„ambiguitatea destul de jenantă care afectează adjectivele «negativ» şi «pozitiv», atunci când ele determină cuvântul «politeţe»"[54].

Astfel, în ceea ce priveşte noţiunile de *faţă pozitivă* şi *faţă negativă*, acestea au dublă proveniență: pe de o parte, ele corespund noţiunilor de «faţă» şi, respectiv, «teritoriu» din teoria goffmaniană, iar, pe de altă parte, ele rezonează cu riturile pozitive şi, respectiv, negative din teoria lui Émile Durkheim, unde primele erau caracterizate ca punând accentul pe abstinenţă interacţională, în timp ce acelea din a doua categorie presupuneau îndeplinirea unui act intrinsec politicos. Mergând pe această linie demonstrativă, politeţea negativă, aşa cum apare ea la Brown şi Levinson, ar include, în acelaşi timp, două caracteristici: a) ea trimite la teritoriul interlocutorului şi b) este construită pe noţiunea de «evitare», proprietăţi care nu întotdeauna pot fi asociate. În aceste condiţii, Kerbrat-Orecchioni vede ca inevitabil necesară o ajustare a modelului în cauză, pe care o va face atunci când îşi va construi propriul model al politeţii.

2.2.3. G. Leech este cel care, în lucrarea *Principles of Pragmatics* (1983), încearcă să abordeze fenomenul politeţii dintr-o perspectivă uşor diferită faţă de încercările anterioare. În primul rând, autorul constată că principiul cooperativ, aşa cum a fost el propus de Grice, nu reuşeşte să explice relaţia dintre sensul unui

[52] Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 167.

[53] *Ibidem*, p. 176–179.

[54] *Ibidem*, p. 177.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

enunț și forța sa ilocuționară. Pentru a remedia această deficiență hermeneutică, este introdus un al doilea principiu, cel al *politeții*, care, fiind complementar cu principiul cooperativ, are rolul ca, atunci când are loc o încălcare a acestuia la nivelul structurii de suprafață, să intervină la nivelul structurii de adâncime în sensul restabilirii relației de tip cooperativ între interlocutori.

În al doilea rând, Leech introduce o distincție între *politețea relativă* și *politețea absolută*. Politețea relativă, înțeleasă ca o rezultantă a celor două axe din teoria lui Brown și Levinson – *axa orizontală*, ce corespunde distanței sociale, și *axa verticală*, ce redă raportul de putere între interlocutori –, se definește în termeni contextuali și aparține, în consecință, domeniului sociopragmaticii (politețea fiind covariabilă, printre altele, cu caracteristicile culturale ale contextului social), în timp ce politețea absolută se definește non-contextual, din această perspectivă – a pragmaticii generale de această dată – actele verbale fiind împărțite în *acte intrinsec politicoase* și *acte intrinsec nepoliticoase*.

Determinarea gradului de politețe pe care interactanții trebuie să-l satisfacă într-o anumită situație comunicativă se face printr-o raportare permanentă a acestora la trei tipuri de scale evaluative:

a) scala costului și a beneficiului pe care performarea unui enunț le induce atât la nivelul emițătorului, cât și la cel al receptorului;

b) scala posibilităților de opțiune pe care emițătorul, odată ce a performat actul verbal, le lasă receptorului;

c) scala exprimării indirecte.

Ca și în cazul principiului cooperării, și în ceea ce privește principiul politeții autorul formulează un set de șase maxime, fiecare subordonându-și câte două submaxime:

I) maxima *tactului* (pentru acte directive și comisive), cu submaximele:
a) minimizează costul pentru celălalt;
b) augmentează beneficiul pentru celălalt;
II) maxima *generozității* (pentru acte directive și comisive), cu submaximele:
c) minimizează beneficiul pentru sine;
d) augmentează costul pentru sine;
III) maxima *aprobării* (pentru acte expresive și asertive), cu submaximele:
a) minimizează discreditarea celuilalt;
b) augmentează creditul acordat celuilalt;
IV) maxima *modestiei* (pentru acte expresive și asertive), cu submaximele:
a) minimizează creditul acordat propriei persoane;
b) augmentează discreditarea propriei persoane;
V) maxima *acordului* (pentru acte asertive), cu submaximele:
a) minimizează dezacordul dintre tine și celălalt;
b) augmentează acordul dintre tine și celălalt;

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

VI) maxima *simpatiei* (pentru acte asertive), cu submaximele:

a) minimizează antipatia dintre tine şi celălalt;

b) augmentează simpatia dintre tine şi celălalt.

Urmând, după cum cu uşurinţă se poate observa, aceeaşi viziune scalară prezentă la majoritatea cercetătorilor care au luat în discuţie principiul cooperativ, Leech constată că există o ierarhie şi în cadrul maximelor politeţii pe care el le formulează, în sensul că unele dintre ele sunt mai puternice/importante decât altele în procesul gestionării interacţiunilor verbale. Astfel, maximele I şi III sunt mai puternice decât maximele II şi IV, datorită numărului mai mare de restricţii la adresa comportamentului comunicativ pe care acestea le impun ca urmare a faptului că ele sunt orientate către receptor. Tot aşa, submaximele notate cu a) au o importanţă mai mare decât cele notate cu b), politeţea negativă activată de primele surclasând, în economia unui schimb verbal, importanţa politeţii pozitive presupusă de cele din a doua categorie.

2.2.4. Modelul pe care Catherine Kerbrat-Orecchioni îl propune realizează, după cum însăşi autoarea declară, „sinteza între Brown şi Levinson (de la care este împrumutat vocabularul de bază) şi Leech (ale cărui maxime corespunzătoare principiilor noastre sunt semnalate între paranteze)”[55], această acţiune de hibridare conceptuală având la bază cele trei axe în funcţie de care a fost ajustat modelul lui Brown şi Levinson:

a) principii ce reglementează comportamentul locutorului atât în raport cu el însuşi (principii orientate spre locutor), cât şi în raport cu partenerul de conversaţie (principii orientate spre alocutor);

b) principii ce ţin de dinamica raportului *politeţe pozitivă* /vs/ *politeţe negativă*;

c) principii privind *faţa negativă* (teritoriu) /vs/ *faţa pozitivă* (narcisism).

Această sistematizare a axelor în jurul cărora se organizează întregul travaliu strategic al indivizilor prezenţi în cadrul unui univers discursiv constituie una dintre principalele contribuţii ale lui Catherine Kerbart-Orecchioni în domeniul analizei fenomenului politeţii. Un alt element de noutate introdus în cadrul instrumentarului teoretic specific domeniului îl reprezintă noţiunea de «anti-FTA» (act „anti-ameninţător”), considerat ca act ce are,

> „dimpotrivă, efecte pozitive pentru feţele participanţilor: o creştere a teritoriului în cazul unui cadou, o valorizare a feţei pozitive în cazul unei laude etc.”[56],

noţiune ce va fi redefinită, ulterior[57], ca «FFA» (*Face Flattering Acts*). Ca noţiuni antagonice, FTA şi FFA reprezintă cei doi vectori implicaţi în mod

[55] *Ibidem*, p. 185.

[56] *Ibidem*, p. 171.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

permanent în configurarea strategiilor conversaționale pe care fiecare individ le gestionează în activitatea discursivă cotidiană, astfel încât

> „desfășurarea unei interacțiuni apare ca un nesfârșit și subtil joc de balansare între actele de tip FTA și cele de tip FFA"[58],

o perspectivă ce favorizează, așadar, componenta ludic-agonală a interacțiunilor verbale.

Coroborând cele două modele cu cele trei axe, Kerbrat-Orecchioni ajunge să-și formuleze propriul model referitor la structura și funcționarea fenomenului politeții, conform următoarei scheme[59]:

I) Principii orientate *spre alocutor*: sunt toate favorabile acestuia.

1. *Politețea negativă*: Evitați sau atenuați amenințările la adresa

a) *feței negative a alocutorului* (cf. Leech I-a): evitați ordinele brutale, întrebările indiscrete, pierderea inutilă de timp etc.;

b) *feței pozitive a alocutorului* (Leech III-a, V-a), VI-a): abțineți-vă de a face remarci nepoliticoase, critici devastatoare, respingeri radicale, reproșuri violente, altfel spus, menajați narcisismul partenerului de dialog.

2. *Politețea pozitivă*: Produceți anti-amenințări la adresa

a) *feței negative a alocutorului* (Leech I-b): faceți acestuia mici cadouri (ele întreține prietenia), propuneți-i ajutorul sau serviciile voastre etc.;

b) *feței pozitive a alocutorului* (Leech III-b, V-b, VI-b): valorizați fața pozitivă a acestuia prin intermediul elogiilor, complimentelor, semnelor de interes și simpatie etc.

II) Principii orientate *spre locutor*: pot fi atât favorabile, cât și nefavorabile acestuia (de tipul „fiți modești!").

A) Principii acționând *în favoarea locutorului*:

1. *Versantul negativ*: Încercați să nu vă pierdeți prea ușor

a) *fața negativă*: protejați-vă, pe cât posibil, propriul teritoriu (rezistați incursiunilor prea acaparatoare, nu faceți promisiuni imprudente etc.);

b) *fața pozitivă*: nu tolerați ca propria imagine să fie pe nedrept degradată, răspundeți criticilor, atacurilor și insultelor etc.

2. *Versantul pozitiv*: Nu există principii corespunzătoare, datorită faptului că nu ar fi recomandat să admitem, printre principiile constitutive ale comportamentului comunicativ, unul de genul „faceți-vă propriul elogiu".

B) Principii acționând *în defavoarea locutorului*:

[57] Mai întâi în Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, p. 54, reluată apoi și în Kerbrat-Orecchioni, *Les actes de langage*, p. 134 și urm. Rămânând la capitolul *inovații*, nu suntem de acord cu afirmația Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu, conform căreia „elementul de noutate cel mai important pe care îl aduce C. Kerbrat-Orecchioni în definirea politeții este considerarea acesteia drept *ansamblu de principii orientate nu numai spre receptor, ci și spre emițător*" (Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare*, p. 94), această schimbare de optică fiind prezentă deja în modelul lui Leech, cel puțin în cazul maximelor *generozității* (maxima a II-a) și a *modestiei* (maxima a IV-a), ce au în vedere în mod evident comportamentul comunicativ al locutorului.

[58] Kerbrat-Orecchioni, *Les actes de langage*, p. 74.

[59] Kerbart-Orecchioni, *Les interactions verbales*, II, p. 184.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

1. *Versantul negativ*: Evitaţi sau atenuaţi anti-ameninţările la adresa

a) *propriei feţe negative* (Leech II-a);

b) *propriei feţe pozitive* (Leech IV-a): dacă veţi fi nevoit vreodată să vă faceţi propriul elogiu, cel puţin să-l faceţi utilizând litota.

2. *Versantul pozitiv*: Produceţi ameninţări la adresa

a) *propriei feţe negative* (Leech II-b): este recomandat uneori să vă „sacrificaţi" propriul teritoriu;

b) *propriei feţe pozitive* (Leech IV-b): este recomandat uneori să vă devalorizaţi prin intermediul unei auto-critici.

Ca o remarcă generală referitoare la sistemul politeţii propus de Kerbrat-Orecchioni, se poate constata că principiile orientate spre alocutor şi cele orientate spre locutor se află în relaţie de *complementaritate*, acţiunea lor concomitentă având rolul asigurării unui climat adecvat desfăşurării interacţiunilor verbale, însă, în acelaşi timp, se observă şi existenţa unei disimetrii între cele două categorii de principii, ca urmare, pe de o parte, a absenţei tipului II-A-2 (valorizarea *propriei feţe*), iar pe de altă parte, a prezenţei tipului II-B (devalorizarea *propriei imagini*). Această disimetrie a principiilor ce guvernează politeţea la nivel discursiv nu face altceva decât să sublinieze ideea conform căreia

„[...] *interesele celuilalt trebuie să primeze în raport cu cele proprii* [...] şi că *grija pentru celălalt este raţiunea fundamentală a comunicării politicoase* [subl. a.]"[60].

Valorizarea personalităţii partenerului de dialog devine, în aceste condiţii, expresia generală a principiului politeţii, nevoia promovării propriei imagini, pe de o parte, precum şi cea a prezervării propriului teritoriu, pe de altă parte, trebuind să fie pe deplin coroborată cu necesitatea acordării întregii atenţii atât *feţei*, cât şi teritoriului celuilalt, devenit astfel un concurent cu drepturi egale în cadrul raportului „Ego"/„Alter".

Constatând că politeţea, ca principiu ce regizează orice activitate discursivă, este omniprezentă la nivelul schimburilor verbale, Kerbrat-Orecchioni afirmă că, în consecinţă, comportamentul politicos poate fi considerat drept normă în cadrul interacţiunilor cotidiene, în raport cu care orice abatere de la specificul acestuia poate fi considerată ca „marcată". În plus, exploatând aceeaşi idee a caracterului general valabil al principiilor conversaţionale, lingvista franceză, amintind că H.P. Grice menţiona ca posibilă maximă conversaţională şi pe cea corespunzătoare imperativului „fiţi politicoşi!", susţine că atât regulile constitutive ale principiului politeţii, cât şi cele ale principiului cooperării au un statut foarte asemănător, ele având în comun unele proprietăţi precum:

– se aplică atât comportamentelor verbale, cât şi celor nonverbale;

[60] *Ibidem*, p. 190.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

– funcționarea lor depinde de context;
– pot fi cu ușurință transgresate;
– pot intra în conflict unele cu altele etc.

În ceea ce ne privește, considerăm că această complementaritate a celor două principii nu este altceva decât o recunoaștere din partea autoarei a plasării propriului demers sub semnul aceluiași „arhi-principiu" conversațional, și anume acela al *rațională*ității oricărei activități conversaționale, conform căruia atât cooperarea, cât și politețea nu sunt decât diferite fețe ale aceleiași realități: nevoia interactanților de a asigura continuitatea fluxului discursiv, aspect cu reverberații directe asupra definirii competențelor comunicative ale celor implicați în actul conversațional, în calitatea acestora de indici importanți în însăși definirea identității discursive (și nu numai) a interlocutorilor.

3. În finalul acestei treceri în revistă a principalelor modele aplicate politeții verbale, vom încerca să ne precizăm propria poziție cu privire la subiectul în discuție.

Mai întâi, trebuie să constatăm că principiul cooperării și principiul politeții constituie la ora actuală cele două componente principale ale majorității teoriilor ce au încercat să elaboreze un model interpretativ al conversațiilor cotidiene, ca manifestări primare ale facultății limbajului. Generalizarea celor două principii la nivelul analizei conversaționale a avut drept efect conturarea unui curent teoretic extrem de prolific, fapt ce a dus la crearea unui nou domeniu de cercetare în interiorul demersului pragmalingvistic, ce analizează pertinența discursivă a politeții dintr-o perspectivă interdisciplinară.

Având ca premisă, așa cum am mai menționat deja, rațională tatea subiacentă oricărui comportament comunicativ, cei mai mulți cercetători au considerat necesar să sublinieze de fiecare dată că mecanismele conversaționale urmăresc, în principal, asigurarea acelei atmosfere cooperative necesare, conform teoriei lui Grice, unei cât mai eficiente transmiteri a informației între un emițător și un receptor, în calitatea acestora de elemente constitutive ale oricărui univers discursiv. Însă postularea acestui *irenism* interactiv, așa cum a fost el formulat prin intermediul teoriei autorului mai sus amintit, ne duce cu gândul, *mutatis mutandis*, la teoria matematică a comunicării, centrată pe același aspect al eficientizării transmiterii informației. Or, o asemenea perspectivă asupra politeții devine irelevantă atunci când analiza se plasează la nivelul schimburilor conversaționale, principalul scop nemaifiind acela al permeabilizării transmiterii informației, ci acela al fluidizării conversației, în sensul reglementării relațiilor interpersonale care se stabilesc pe parcursul interacțiunilor verbale. Conștientizând importanța unei asemenea schimbări de optică, mulți cercetători au încercat să depășească această viziune irenică asupra politeții, propunându-și să surprindă motivația ce stă în spatele performării unor acte de limbaj etichetate ca politicoase. Astfel, fără a se neglija importanța principiului cooperării în economia

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

schimburilor verbale, a început să fie pusă în evidență treptat și dimensiunea *agonală* a funcționării respectivelor schimburi, care, chiar dacă a însoțit îndeaproape multe dintre teorii, a fost mai tot timpul plasată într-o zonă marginală din punctul de vedere al importanței care i s-a acordat în cadrul analizei conversaționale. În ceea ce ne privește, aplicând distincția *structură de suprafață/structură de adâncime* teoriilor pragmatice vizate, am ajuns la concluzia că, pentru structura de suprafață, cel ce trebuie luat în considerare este principiul cooperativ, în timp ce structura de adâncime este ocupată de acea tensiune fundamentală ce pune în mișcare nevoia valorizării propriei personalități a indivizilor ce intră în interacțiune, tensiune teoretizată de noi sub forma *principiului agonal*. Din acest punct de vedere, considerăm că analiza fenomenului politeții trebuie să ia în considerare ambele principii, politețea fiind văzută de noi drept o cooperare la nivelul structurii de suprafață ce încearcă să *socializeze* principiul agonal activ la nivelul structurii de adâncime.

Această atitudine epistemică se fundamentează pe ideea că limbajul uman are un profund caracter *creativ*, care se manifestă cu precădere în situațiile de comunicare intersubiectivă. Or, creativitatea are ca suport constitutiv ideile de *diferență*, *tensiune* și *ruptură*, idei care trimit toate înspre o puternică încărcătură agonală a oricărei activități ce încearcă să inoveze în raport cu o stare de lucruri preexistentă. Limbajul uman face parte din categoria acestor activități, care, prin asumarea istoriei conversaționale ce caracterizează fie interlocutorii implicați într-un schimb comunicativ considerați în mod individual, fie un întreg grup determinat spațio-temporal și cultural, încearcă să ducă mai departe respectiva istorie, îmbogățind-o prin crearea și includerea la nivelul său a unor noi situații discursive. Astfel se ajunge la configurarea unei *competențe enciclopedice* comună unui anumit grup, însă, în același timp, individualizată la nivelul fiecărui vorbitor al său, care, pe de o parte, să poată să susțină coerența discursivă a oricărei interacțiuni verbale, dar care să poată asigura, pe de altă parte, și *diferența* necesară inovării la nivel comunicativ. În aceste condiții, putem spune că perspectiva asupra dinamicii interacțiunilor verbale cotidiene propusă mai sus poate constitui corespondentul lingvistic al fundamentării unei teorii constructiviste, antifundaționiste, antistatice și antiformaliste a cunoașterii umane, văzută în primul rând ca o cunoaștere dialogică de tip social[61], pentru care *schimbarea*, *temporalitatea* și *istoricitatea* joacă roluri esențiale în cadrul activităților umane.

SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

CLRVA = Luminița Hoarță Cărăușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Iași, Editura Cermi, 2005.

[61] Cf. Ivana Marková, *Dialogistica și reprezentările sociale*, Iași, Polirom, 2004.

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)

CORV = Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eşantioane*, Bucureşti, Oscar Print, 2002.

IVLRA = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, Editura Universității din Bucureşti, 2002.

LRVMI = Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (eds.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 2, *Texte*, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2000.

Grice, *Logique et communication* = H. Paul Grice, *Logique et conversation*, „Communications", 30/1980, Paris, Seuil, p. 57–72.

Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare* = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, Bucureşti, All, 2003.

Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, I, II = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, 2 vol., Paris, Armand Colin, 1990–1992.

Kerbrat-Orecchioni, *La conversation* = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris, Éditions du Seuil, 1996.

Kerbrat-Orecchioni, *Les actes de langage* = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les actes de langage dans le discours. Théorie et fonctionnement*, Paris, Éditions Nathan, 2001.

Moeschler, *Argumentation et conversation* = Jacques Moeschler, *Argumentation et conversation*, Paris, Hatier-Crédif, 1985.

RÈGLES, CONTRAINTES ET PRINCIPES CONVERSATIONNELS : L'INTERACTION VERBALE EN TANT QU'UNIVERS AGONAL RÉGLEMENTÉ

RÉSUMÉ

L'analyse conversationnelle est devenue le dernier temps un domaine de recherche relativement autonome, avec une méthodologie adéquate pour la poursuite du propre but – déceler les principes qui gouvernent la dynamique des interactions verbales – et avec des résultats concluants dans ce sens. Ayant comme fondement deux principes majeurs – le principe de coopération et le principe de politesse –, la majorité des démarches qui se sont proposées une analyse des structures conversationnelles quotidiennes ont crédités au maximum les deux principes, en défavorisant la dimension agonale qui détermine fondamentalement chaque mise en acte de la faculté du langage. En suivant l'aspect normé des structures discursives, ainsi qu'il est présent, comme lieu commun, dans la majorité des analyses spécifiques pour le domaine en discussion, nous avons essayés de montrer le fait que l'acceptation et, en même temps, l'inclusion du *principe agonale* dans l'instrumentaire de travail des spécialistes dans l'analyse de la conversation est en mesure de faciliter l'élaboration d'une vision et même d'une méthodologie beaucoup plus adéquate à la structure fonctionnelle du langage, dans sa qualité d'activité créative définitoire pour l'être humain.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1263 © 2007-2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:55:23 UTC)